

Sapienter Seneca, *epist.* 39: « Quis hostis, ait, tam contumeliosus in quemquam fuit, quam in quosdam voluptates suae sunt? quorum impotentiae atque insanae libidini ob hoc unum possis ignoscere, quod, quae fecere, patiuntur; nec immerito hic illos furor vexat: necesse est enim in immensum exeat cupiditas, quae naturalem modum transiit. Illa enim habet suum finem, inania et ex libidine orta sine termino sunt. Necessaria molitur utilitas, supervacua quo rediges? voluptatibus itaque se immergant, quibus in consuetudinem adductis carere non possunt. Et ob hoc miserissimi sunt, quod eo pervenerunt, ut illis quae supervacua fuerant, facta sint necessaria. Serviant itaque voluptatibus suis, non fruuntur, et mala sua (quod malorum ultimum est) amant. Tunc autem consummata est infelicitas, ubi turpia non solum delectant, sed etiam placent; et desinit esse remedium locus, ubi quae fuerant vitia, mores sunt. »

Symbolice, sub vino quamvis voluptatem et concupiscentiam accipe. Haec enim si frequenter, hominem dementat, totumque occupat et sibi vindicat.

Unde tropologice, discite quod fructus sceleris, praesertim consuetudine roborati, sit insensibilitas mentis; haec enim sceleratum invadit et corrumpit instar lethargi vel apoplexiae, adeo ut nec monita parentum, magistrorum, confessorum, concinatorum admittat, nec verbera et flagella quantumvis acria et dura sentiat, perinde ac si rationis, animo sensus et animae esset expertus, foretque stipes

vel marmor. Quare a veterno peccatorum non evigilat, sed illi soporatus inheret et immoritur. Audi S. Gregorium, III part. *Pastor.* admonit. 33: « Unde et per Salomonem vox percussit et dormientis exprimitur, qui ait: Verberaverunt me, sed non dolui; traxerunt me, et ego non sensi; quando evigilabo, et rursus vina reperiam? Mens quippe a cura suae sollicitudinis dormiens verberatur, et non dolet; quia sicut immanitia mala non prospiciunt, sic neque quae perpetraverit agnoscit. Trahitur, et nequam quam sentit, quia per illecebras vitiorum ducitur, nec tamen ad sui custodiam suscitatur. Qui quidem evigilare optat, ut rursus vina reperiat, quia quamvis somno torporis a sui custodia prematur, vigilans tamen ad saeculi curas nititur, ut semper voluptatibus inebrietur; et cum ad illud dormiat, in quo solerter vigilare debuerat, ad illud vigilare appetit, ad quod laudabiliter dormire potuisset. »

Vide quam gravi somno consopitur peccator post exhibitum voluptatis vinum, ut miser novis insuper inflicis vulneribus laceretur, nec tamen doleat; trahatur per abrupta vitiorum, de barathro in barathrum precipitatur, nec tamen sentiat. En qualis veteranus est peccatorum, in conquiritendis illecebris voluptatum, quod statim adiungit Salomon: « Quando evigilabo, et rursus vina reperiam? »

## CAPUT VIGESIMUM QUARTUM.

### SYNOPSIS CAPITIS.

Non rapinis et fraudibus, sed sapientia, erigitur et dilatur domus: sapiens est fortis, cogitans mala esse stultus. Erue destinatos neci. Sapientia melle suavior. Septies cadet justus, et resurget. Ne gaudeas in lapsu inimici: detractorum perditio repente consurget. Impium iustificans maledicetur, arguens laudabitur. Exerce agrum tuum. Ne dicas: Reddam par pari, Pigro egestas advenit quasi cursor, et quasi vir armatus.

1. Ne aemuleris viros malos, nec desideres esse cum eis: 2. quia rapinas meditatur mens eorum, et fraudes labia eorum loquuntur. 3. Sapientia aedificabitur domus, et prudentia roborabitur. 4. In doctrina replebuntur cellaria, universa substantia pretiosa et pulcherrima. 5. Vir sapiens, fortis est: et vir doctus, robustus et validus. 6. Quia cum dispositione initur bellum: et erit salus ubi multa consilia sunt. 7. Exceles stulto sapientia, in porta non aperiet os suum. 8. Qui cogitat mala facere, stultus vocabitur. 9. Cogitatio stulti peccatum est: et abominatio hominum detractor. 10. Si desperaveris lassus in die angustiae, imminetur fortitudo tua. 11. Erue eos qui ducuntur ad mortem: et qui trahuntur ad interitum liberare ne cesses. 12. Si dixeris: Vires non suppetunt: qui inspector est cordis, ipse intelligit, et servatorem animae tuae nihil fallit, reddetque homini iuxta opera

13. Comede, fili mi, mel, quia bonum est, et favum dulcissimum gutturi tuo. 14. Sic doctrina sapientiae animae tuae; quam cum inveneris, habebis in novissimis spem, et spes tua non peribit. 15. Ne insidieris, et quaeras impietatem in domo justi, neque vastes operum ejus. 16. Septies enim cadet justus, et resurget: impium autem corruent in malum. 17. Cum ceciderit inimicus tuus, ne gaudeas, et in ruina ejus ne exsulet cor tuum. 18. Ne forte videat Dominus, et displiceat ei, et auferat ab eo iram suam. 19. Ne contendas cum pessimis, nec aemuleris impios. 20. Quoniam non habent futurorum spem mali, et lucerna impiorum extinguetur. 21. Time Dominum, fili mi, et regem, et cum detractoribus non commiscearis: 22. quoniam repente consurget perditio eorum: et ruinam utriusque quis novit? 23. Haec quoque sapientibus: Cognoscere personam in iudicio non est bonum. 24. Qui dicunt impio: Justus es, maledicent eis populi, et detestabuntur eos tribus. 25. Qui arguunt eum, laudabuntur: et super ipsos veniet benedictio. 26. Laetitia deosculabitur, qui recta verba respondet. 27. Praepara foris opus tuum, et diligenter exerce agrum tuum: ut postea edifies domum tuam. 28. Ne sis testis frustra contra proximum tuum: nec laetes quemquam labiis tuis. 29. Ne dicas: Quomodo fecit mihi, sic faciam ei: reddam unicuique secundum opus suum. 30. Per agrum hominis pigri transivi, et per vineam viri stulti: 31. et ecce totum repleverant urticae, et operuerant superficiem ejus spinae, et maceria lapidum destructa erat. 32. Quod cum vidissem, posui in corde meo, et exemplo didici disciplinam. 33. Parum, inquam, dormies, modicum dormitabis, paucillum manus conseres, ut quiescas: 34. et veniet tibi quasi cursor egestas, et mendicicias quasi vir armatus.

1 et 2. NE AEMULERIS VIROS MALOS, NEC DESIDERES ESSE CUM EIS: QUIA RAPINAS MEDITATUR MENS EORUM, ET FRAUDES (1) LABIA EORUM LOQUUNTUR. — Pro viros malos hebraice est *viros malitiae*, qui scilicet non simpliciter mali sunt, sed toti malitiae dediti, ut non nisi rapinas et fraudes meditentur. Pro rapinas hebraice est *עוֹרֵי סוּד* *sood*, id est vastitate, perniciem, exitium. Pro fraudes hebraice est *עֲבָלִי אֵמַל*, id est laborem; sed labor hebraice saepe sumitur pro fraude, iniquitate, injuria, injustitia. In hac enim concinnanda laborant impii, et laborare faciunt ac dolere eos in quorum damna istam concinnant, ut eos fortunis evertant. Unde Chaldaeus vertit, *iniquitatem*. Sensus ergo est, *q. d.* « Ne aemuleris, » id est, ne invidias prosperitatis malorum, ut ad eam assequendam desideres cum eis inire societatem, eorumque malitiam imitari, quia mens eorum non nisi modos furandi et rapiendi excogitat, et os eorum non nisi fraudes et iniquitates eloquitur; quare scelerata est eorum societas aequae ac prosperitatis, ac proinde non invidenda, sed miseranda, tum quia diu durare nequit: opes enim injuria et scelere parte cito diffundunt et evanescent, tum quia brevi atrocis dabunt scelerum poenas, vel in hac vita, vel in gehenna. Vide dicta cap. xxiii, vers 17. Septuaginta vertunt, *qua mendacia et fucos meditatur cor eorum, et labores labia eorum loquuntur*; quae verba eundem reddunt sensum. Aliqui tamen per *mendacia, fucos et labores*, accipiunt divitias etiam li-

citas et licite partas: haec enim non sunt verae divitiae, quia animum non satiant, nec beant; sed fucate duntaxat, ideoque similes meretricibus, quae cum sint deformes, formam et pulchritudinem fuco et pigmentis sibi conciliant, non veram et naturalem, sed fucatam, id est pictam et fictam, ut pulchre docet S. Chrysostomus, hom. *De divitiis et paupertate*.

Mystice Auctor *Catenae Graecorum* per viros malos accipit demones; hi enim mala et fraudes hominibus suggerunt, eosque ad mala suis consiliis impellunt, ut eos agant in ruinam et gehennam. Porro id faciunt magna arte et fraude. Nam, ut ait Apostolus: « Satanæ figuratur se in Angelum lucis; » ubi enim Satanæ agnoscentur, facile repellitur. Quare prima in tentatione, quam ipse suggerit, homini cura sit ut agnoscat quod haec sit tentatio, immissa non a spiritu bono, sed malo, puta a Satana. Qui enim hoc advertit, omni studio tam Satanæ quam ejus suggestioni resistit. Rursum, Satanæ plenus est mendaciis, fucis et fraudibus; quare sol malitiae suae obtegat melle voluptatis et fuco probitatis, ut videatur id quod suggerit esse probum et justum. Quocirca magna solertia et discretio hi ejus foci detegendi sunt, ejusque sophismata resolvenda; sic enim fiet, ut appareat eorum inanitas et impostura, ac facile instar telae aranearum diffillentur et evanescent.

3. SAPIENTIA AEDIFICATUR DOMUS, ET PRUDENTIA ROBORATUR. — Est antithesis versus precedentis, *q. d.* ait Beda: Ne miscere malis, ut per fraudes et rapinas pares tibi opes amplamam.

(1) Rectius, *arumnas*, quas scilicet creant alia.

quia hæc vere et solide non paratur rapinis, sed sapientia; illi ergo operam dato.

Porro sapientia tripliciter accipi potest: *primo*, pro prudentia: hæc enim est sapientia practica iustorum, quam toto hoc libro docet Salomon; *secundo*, pro industria, arte et solertia: industrii enim in sua arte sapientes sunt; *tertio*, pro virtute et probitate: hæc enim est sapientia sanctorum. Illic triplex pariter consurgit sensus.

Domus  
edifi-  
catur,  
primo,  
pruden-  
tia.

*Primo*, q. d. Per sapientiam, id est prudentiam, edificatur domus tum materialis, tum potius civilis, puta familia ampla, ac posteritas longæva, dives et splendida. Per eandem quoque roboratur, crescit et perficitur; ut enim quibus res fiunt et constant, iisdem et roborantur, crescent et perficiuntur. Ille sensus genuinus est, proprieque et primario a Salomone et Spiritu Sancto intentus. Hæc ergo gnomo docet tum prudentie usum et fructum, tum modum parandi domos et familias, consistere non in rapinis, non in opibus, non in nobilitate, non in amicorum copia, sed in prudentia; vir enim prudens prudenter investigat rationes commodas, sed justas et probas, quibus res suas facile augere possit, easque capessit, ac vitat contrarias, que sibi damno fore videntur, ut res suas imminuant; unde hæc via secure et juste res suas auget et promovet. Hoc est quod ait Sapientia, cap. viii, 18: « Mecum sunt divitiæ, et gloria, opes superbæ et iustitia. »

*Secundo*, q. d. Per sapientiam, id est per industriam et artem edificatur domus et familia, ac per eandem roboratur. Id in domo materiali clarum est; hæc enim per artem architectonicam fabricatur, et quo major est in architecto hæc ars, eo pulchrius consurgit edificium, sicutque membra, testudines, substructiones, que nature arte destitute videntur impossibiles. Considera Romæ fabricas prisas et novæ, v. g. Pantheon, sine columnis, trabibus, fenestris, una continua testudine compaginatum, ac sursum in orbem apertum, ut lumen recipiat quo tota fabrica illustretur. Ita amphitheatrum, columnas Trajani et Antonini, colossos et pyramides; maxime vero basilicas S. Marie Majoris, S. Laurentii, S. Joannis Lateranensis, S. Pauli, ac presertim S. Petri, quæ urbis et orbis est miraculum, ac videbis hæc omnia per artem et industriam magnorum artificum esse constructa, ac firma et robusta per totam seculi consistere. Rursum, prudentia dicitur in edificandis domibus æque ac urbibus, ut docet Aristoteles in *Politico*, duo maxime spectanda et captanda esse, scilicet salubres aquas et auras, id est ærem et ventos, ut Romæ captant Aquilonem; hic enim Romanis est salutaris et vitalis; quia tam aer quam aqua intima hominis pervadit et penetrat. In domo vero civili, id est in familia, idem est clarum per experientiam. Videmus enim artifices, mercatores aliosque viros intelligentes et industrios, pro suam soleritiam ad magnas opes et fortunatas evadere, easque sibi formare et stabilire.

*Tertius*, q. d. Non per rapinas, fraudes et injustitiam, sed per sapientiam, id est per virtutem, probitatem et iustitiam eriguntur amplæ familie, ac per eandem conservantur, roborantur et crescant, tum quia Deus virtuti hoc dat, non tam quasi premium (virtus enim majus meretur premium, scilicet celeste et æternum), sed quasi conglarium et mantissam, que ultra premium laboranti adjici et supererogari solet; tum quia virtus omnibus est amabilis, omniumque favorem conciliat, ut omnes virtute præditum juvare et promovere satagant. Opes ergo et familie virtute comparata sunt stabiles et firmæ: cum illæ que rapinis et scelere parantur, statim collabuntur et ruunt. Unde S. Chrysostomus, hom. 2 in *epist. ad Ephesios*: « Quamvis vis, ait, te impedit ad rapiendum? Paupertas, inquit, ac timor de rebus necessariis. Imo propterea non debes rapere; non sunt enim stabiles et firmæ istiusmodi divitiæ. Tu autem idem facis ac si quis, rogatus cur in arena donus fundamenta jaceat, dicat: Propter frigus et propter pluviam. Propter hoc quidem non oportebat fundamenta jacere in arena; ea enim certo evertunt procellæ et venti. Quare si vis esse dives, non sis avarus, nec plura habendi cupidus; si vis filiis tradere divitiæ, posside justas, si illæ sint tales: cæcæ enim manent, stantque firmæ ac stabiles. » Hoc est quod dixit cap. xxiii, 17: « Non æmuletur cor tuum peccatores, sed in timore Domini esto tuta; quia habebis spem in novissimo, et præstolatio tua non auferetur. »

Nota: Pro roboratur hebraice est יִבְרַן *ibran*, quod multum significat et varie vertitur.

*Primo*, Chaldeus vertit, et in prudentia præparatur, q. d. Sapiens magnam erigit domum et familiam, quia antea congruo tempore sibi comparat et præparat omnia ad ejus fabricandam necessariam, atque sumptus omnes justo calculo subducit, ne vires et opes suas excedant, juxta consilium Christi: « Quis ex vobis, volens turrim ædificare, non prius sedens computat sumptus qui necessarii sunt, si habeat ad periciendum? » *Luca* xiv, 28.

*Secundo*, Septuaginta vertunt, ἀποθερα, id est, corrigitur, emendatur, instauratur. Unde Auctor *Geneæ Græcorum* vertit, per sapientiam domus et fundamentis edificatur, et per prudentiam collapsa domo instauratur. Nam per familiaris rei curam et providentiæ virtutem, tam novæ domus et familie extrahuntur, quam collapsæ in integrum restituntur; uti per eam labentem Jesse familiam restituit, imo ad regnum instauratum evexit David. Unde de eo dicitur, I *Reg.* xviii, 14: « In omnibus quoque vis suis David prudenter agebat, et Dominus erat cum eo. Vidit itaque Saul quod prudens esset nimis, et cepit cavere eum. » Et vers. 30: « Prudentis se gerebat David quam omnes servi Saul, et celebre factum est nomen ejus nimis. »

*Tertio*, Vatablus vertit, sapientia edificatur domus, et intelligentia absolvitur; R. Levi, prudentia absolvitur et exornabitur, q. d. Sapiens per suam sapientiam et prudentiam, uti domum et familiam prudenter edificare inchoat, sic et eandem prudenter et feliciter absolvit: quia sapiens familie sue limites statuit suæ prudentiæ et sorti contentans, iisque contentus est, nec ultra eos ambitiose et imprudenter se extendere destinat. Scitenim hoc esse superbum, æque ac periculosum plenumque curis et angoribus; quare ut quiete vivat, suo se pede metiens sua sorte contentus est: e contrario insipientes et arrogantes majora animo destinant, quam perficere queant; unde se exponunt omnium ludibrio, de illisque dicitur illud: « Ille homo cepit edificare, et non potuit consummare, » *Luc.* xiv, 30.

*Quarto*, Noster optime vertit, roboratur: hebraicum enim יִבְרַן *ibran* conen significat firmare, roborare, stabilire, itaque rem completere et perficere; unde Pagninus vertit, et intelligentia stabilietur; Syrus, firmatur. Roboratur autem familia a prudentia, tum quia hæc statuit et assignat cuique in familia congruum sibi officium, gradum et ordinem familie necessarium vel utilem; tum quia rixarum semina amovet, omniaque que ad pacem tuendam faciunt procurat; tum quia familiam stabilis annis censibus, prædiis et preventibus, e quibus de copiosa annona et suppellectile illi opportune providet et procurat, uti sequitur.

*Quinto*, Cajetanus et alii vertunt, dirigitur vel disponitur. Prudentie enim est familiam, primo, erigere; secundo, dirigere et disponere ut cuique suum officium assignet; ac tertio, ei de annona et suppellectile providere.

Illic Salomonis gnomo antistrophe sunt illæ septem Græcæ sapientum, quas recenset Plutarchus in *Convivio sapientum*. Hi enim rogati que esset optima domus et familia, sic ordine quisque suo responderunt. Solon: « Hæc, ait, mihi optima videtur domus, ubi res est neque injuste parata, neque in ea vel conservanda diffidentie, vel insumenda penitentia est locus. » Bias: « In qua dominus sua sponte talem se gerit, quem fore propter leges. » Thales: « In qua plurimum otii domino conceditur. » Cleobulus: « In qua plures sunt qui diligant, quam qui metuant dominum. » Pittacus: « Ubi neque requiruntur supervacanea, neque desiderantur necessaria. » Chilon: « Maxime oportet domum urbi, que sub rege est, similem esse; » adjectique Lycurgum eundem qui populare imperium Sparte instituit ipsum jubere, respondisse: Prius tu hoc domi tuæ facito. »

Allegorice, Christus mira sapientia edificavit et roboravit domum Ecclesie suæ, ut patet ex Evangelio, tum ex ejus firmitate et propagatione per omnes gentes et per omnia secula. Simili sapientia fundatores Ordinum fundarunt suas domus et familias Religiosas, uti fecere S. Basilius,

S. Augustinus, S. Benedictus, S. Bernardus, S. Dominicus, S. Franciscus, S. Ignatius, ut patet ex innumeris viris sapientibus et sanctis, qui ex iis proderunt et prodeunt.

Tropologicè, domus spiritalis, que in perfectione virtutum consistit, puta animus sanctus, edificatur triplici sapientia, scilicet *prima*, prudentia; *secunda*, praxi et industria; *tertia*, virtute. Nam discretionem et industriam ad perfectionem virtutis multum valere ex hoc loco docet Cassianus, *Collat.* II, cap. iv, ac patet experientia.

*Primo* enim, qui sequuntur statum et virtutem ad quam natura apti, habiles et proclives sunt, multum in ea proficiunt; qui vero sequuntur statum et virtutem, ad quam natura inepti sunt, et a qua abhorrent, si nihil vel parum promovet: navigant enim adverso flumine et vento, quod durare nequit; illi vero secundo feruntur flumine et vento. Natura enim obsecundat gratiæ, et gratia perficit naturam; cum ergo hæc duo in unum conspirant, magnum quid efficiunt. Ad hoc enim homo a Deo factus felicitus videtur.

*Secundo*, multi magnos subeunt labores, jejunia, austeritates, et parum in virtute promovent, quia nesciunt vim virtutis non tam in labore corporis, quam in vigore spiritus consistere. Sapiens ergo, id sciens, huic præcipue intendit; illum tamen non negligit. Unde S. Gregorius Nazianzenus, *orat.* 23: « Animi armonia, ait, cum ad pietatem accesserit, zelum parit; zelus autem fidei presidium est. »

*Tertio*, multi nesciunt, vel non cogitant de rebus intentionibus operi indifferenti, vel alias bono, addeendis; hæc enim bonitatem operis tot virtutibus, quot intentionibus adaugent. Vir ergo sapiens et industrius cum gratia, cum studet, cum concionatur, etc., cogitabit et dicit: Ego hoc opus volo destinoque facere ex virtute, sive ex intentione et motivo charitatis, ut scilicet magis placeam Deo; et simul ex virtute gratitudinis, ut ei gratias agam pro innumeris beneficiis in me collatis; et ex virtute penitentia, ut satisfaciám Deo pro peccatis contra eum admissis; et ex amore proximorum, ut illis proximis, eosque ad salutem condecam; et ex imitatione Christi, ut ejus vitam et passioni me conformem, etc.

*Quarto*, multi nesciunt quæ major, que minor sit virtus. Vir autem sapiens scit possimas virtutes esse tres, scilicet humilitatem cum obedientia, religionem et charitatem; quare in iis se assidue exercet, ac præsertim in charitate: hæc enim est regina virtutum, eorumque nodus, vinculum et complexio. Quare qui omnia sua ex charitate facit, eamque quotidie tendit, hic mire in virtutibus et meritis crescit, perinde ut qui aurum eligit pro argento, ære cæterisque metallis, cum omnia indifferenter ei offerantur, ut ipse capessat quod volet. Hoc suadet Apostolus Colossensibus iii, 14, dicens: « Super omnia autem hæc charitatem habete, quod est vinculum perfectionis. »

Praxi  
edifi-  
candi do-  
mum per  
fectionis.  
Primo.

Et I Corinth. cap. xvi, 14: « Omnia vestra in charitate fiant. » Et Galat. cap. v, 13: « Per charitatem Spiritus servite invicem. » Et Timotheo, epist. I, cap. I, 5: « Finis præcepti est charitas de corde puro, et conscientia bona et fide non ficta. »

4. IN DOCTRINA REPLEBUNTUR CELLARIA, UNIVERSA SUBSTANTIA PRETIOSA ET PULCHERRIMA. — Hebraice, in scientia penetralia replebuntur omni substantia pretiosa et pulchra; Chaldaeus, et sybi: Vatablus, omnigenis opibus raris et amoenis; Septuaginta, per sensum et intelligentiam implentur cellaria ex omnibus divitiis pretiosis et bonis; Syrus, replebuntur omni possessione, et gloria, et voluptate. Doctrina, sive scientia, idem est quod prudentia et industria, uti sæpius monui. Senus ergo est, q. d. Prudentia opus et fructus est primo, domum et familiam extruere; secundo, eandem stabilire et roborare, uti dixi vers. preced.; nunc addo tertio, ejusdem esse familiam instruere tum annonæ copiosa, tum suppellectile pulchra et pretiosa: sic enim domus et familia omnem suam perfectionem, omne suum decus et ornamentum obtinebit. Significat ergo hæc tria esse operosa et difficilia, ac proinde ad ea paranda opus esse magna prudentia et industria. Rursum, notat prudentiam prescribere ordinem congruum in hisce tribus servandum, scilicet primo, parandam esse domum et familiam, ejusque statui et facultatibus commensam, ut loti sint famuli, ancillæ, clientes, equi, rheda, quot status requirit, et quot alere sufficit; secundo, eandem roborandam esse tum operibus inter famulos et ancillas rite partitis; tum procurando eorum probitatem, pacem et concordiam; tum providendo de annuo censu et prædiis ad eos alendos necessariis. Inde tertio, comparandam esse annonam et suppellectilem decentem et lectam. Provisio enim utriusque in menses et annos sequentes opportuno tempore fieri debet, juxta leges prudentiæ economicæ. Hic est genuinus sensus Vulgatæ nostræ. Cajelanus et alii hebraizantes, qui hebræum רבנות ritonan vertunt, non roboratur, sed dirigitur vel disponitur, paulo aliter vertunt et explicant, uti dixi vers. 3; sed eodem sensus redit. Huc alludens Siracides, Eccli. I, 21: « Omne domum illius, ait, implebit a generationibus (frugibus et fructibus a se genitis et productis) et receptacula a thesauris illius. » Exemplum est in Joseph, qui sua sapientia futuram famem previdens, implevit horrea Egypti tritico, quo per septem sterilitatis annos aluit Egyptum, et totum pene orbem, Gen. xli, 47 et seq.

Mystice R. Levi: « Cuius sapientia, ait, id est sanctæ legis, arcana penetraris, cellaria, id est ultima hominis, puta mens repletur bonis pulchris et pretiosis; longe enim gloriosior et juvenior est viro hujus perfectionis possessio, quam quilibet pretiosæ opes. »

Præclare has spirituales vii justî strenuèque opes describens S. Prosper, lib. II De Vita con-

templ. cap. xiii: « Illæ nobis, ait, sunt ambienda divitiæ, que nos ornare possunt, pariter et munire, quas nec acquirere possumus invito, nec perdere, que nos contra hostiles impetus armant, a mundo discernant, Deo commendant, dilant animas nostras atque nobilitant; nobis cum sunt, intra nos sunt. » Et statim ut istas opes amplissimas clarius manifestet, subdit: « Divitiæ nostræ credende sunt pudicitia, que nos pudicos; justitia, que justos; pietas, que pios; humilitas, que humiles; mansuetudo, que mansuetos; innocentia, que innocentes; puritas, que puros; prudentia, que prudentes; temperantia, que temperantes; et charitas, que nos facit Deo et hominibus charos, virtutum potentes, sæculi contemptores, ac honorum omnium sectatores. »

5. VIR SAPIENS, FORTIS EST: ET VIR DOCTUS, ROBUSTUS ET VALIDUS. — R. Salomon, semper viribus potest sapiens; Aben-Ezra, vir sapiens robore præditus invenitur; et qui scientia præditus est, viri firmat et roborat. Dixit sapientiam ædificare, augere et ditare domos ac familias; nunc addit eandem esse robustam, ac sapientes facere fortes et validos ad quælibet ardua, vel conficienda, vel sustinenda, etiamsi corpore infirmi sint et invalidi.

Ratio est, quia fortitudo corporea, qualis est taurorum, consistit in lacertorum robore; at fortitudo animi et virtutis, que priori præstat tantum quantum animus præstat corpori, quæque res maximas conficit et perficit, consistit in sapienti consilio, directione, arte, industria, que per vires parvas et infirmas magna et miranda efficit, uti patet in bellis de quibus vers. sequent. Unde hebraice est, vir sapiens est in fortitudine; et vir scientia, roborans potentiam, vel præcise, surrigens virtutem. Hebræum enim אמתא significat surrigere et erigere vires corporis vel animi, esse strenuam, esse erecto animo vel virtute. Prudens enim consilium suggerit mille modos rem arduam conficiendi, itaque erigit et surrigit vires et animos ad rem fortiter conficiendam.

Adde: Sapiens est vir, ut hic ait Salomon: quare viri fortique est animo; hinc et virtus, que propria est sapientis, a vero dicitur, quasi virilitas. Audi S. Bernardum, tract. De Vita solitaria, ad Fratres de Monte Dei, longinquiscule ante finem: « Quid est virtus? filia rationis, sed magis gratiæ. Vis enim quedam est ex natura; ut autem virtus sit, habet ex gratia. Vis est ex iudicio approbantis rationis; virtus autem ex appetitu illuminate voluntatis. Virtus enim est voluntarius in bonum assensus. Virtus est æqualitas quedam vite per omnia congruens rationi. Virtus est ad iudicium rationis usus libere voluntatis. »

Secundo, Vatablus sic verit et explicat, vir sapiens in potestate est; et vir eruditus fortissimus vires suas, id est: « Vir sapiens plurimum valet auctoritate, et subinde in ea crescit. »

Tertio, R. Levi sic verit et explicat, quasi dicat: Vir fit sapiens ob fortitudinem et robur; mortalis enim sapientia fit compos, ob vim qua ejusdem mens pollet ad coequentis materia cupiditates, easdemque prorsus expugnandas. « Vir doctus, robustus, » q. d. Qui autem doctrina roboratus est, vires, quibus præstat mens, firmat et roborat, ut celeris facultates coereat, atque in suam potestatem redigat, quod quidem evincit ob præstantiam scientiæ, ejusque incredibilibet amorem, quo ad se doctum rapit, ita ut in ea studium vigilasque suas colloquet universas, eademque invigilet assidue, ceteroque vires hinc uni adipiscende subiciantur. Hinc ille.

Quarto, Syrus, Chaldaeus et Septuaginta hebræum אמתא meamatis, id est pro robusto (est enim non comparationis, idem valens quod pro, vel melior), et sic vertunt: Chaldaeus, melior est vir sapiens robusto, et vir scientia magis quam qui accinctus est fortitudine sua; Syrus, melior est sapiens forti, et doctus gigante robusto; Septuaginta, melior est sapiens forti, et vir prudentiam habens agricola magno. Ita Complutenses et Regia, licet Valicana veriant, agro magno: ἄριστος enim et agrum et agricultonem, indeque figurate ἀριστός, id est agricolam, significat.

Videntur Septuaginta hinc versum nexuisse precedenti de annonæ et opibus quas parat sapientia, quasi dicant: Sapientia valida et potens est replere cellaria omnia annonæ et re pretiosa, magis quam strenuus agricola, qui sua industria penum implet omni frugum et fructuum copia. Aut, si veritas agro magno, q. d. Plures fruges et opes parit sapientia, quam agricolæ grano pariat ager magnus diligenter ab eo excoltus; validior ergo et ditior ad replendam penum omni rerum copia est sapientia, quam sit ager magnus et fertilis. Comparat sapientiam agro, quia optimus est proventus qui ex agro colligitur. Audi Aristotolum, lib. II De Re familiari, post initium: « Optimus proventus est ille qui de iis que propria sunt regionis percipitur; proximus, qui de mercatibus; postremus, is qui ex annis et in orbem redeuntibus. »

Sapiens igitur fortis est primo, quia sapienter fortis, v. g. bella vel herocia opera, aggreditur, eaque feliciter conficit; secundo, quia fortiter cupiditates sapienter ratione cohibet et refrenat. Nam, ut ait Aristoteles apud Antonium in M-thissa, p. I, cap. xii: « Fortior est ille qui cupiditates, quam qui hostes vincit, nam seipsam vincere difficillimum est. Fortis ergo est qui superat hostes, sed fortior qui voluptatibus superior est: nulli enim qui hostes vincunt, a mulieribus viciunt, » uti Samson, David, Salomon, Alexander Magnus. Tertio, quia adversa quælibet sapienter, ideoque fortiter tolerat; sapientia enim facit excelsum et magnanimum.

Præclare Seneca, ad Helviam, cap. v: « Nec

secunda, inquit, sapientem evincunt, nec adversa demittunt. » Præclarus S. Ambrosius, lib. De Jacob et Vita beata, cap. viii: « Manet, inquit, semper inter adversa et delectabilia virtus perfecta, neque adversa delectabilia vim sustinent, neque adversa delectabilia adjuvant perfectioni. » Et paulo post: « Perfecti enim sunt viri communitatem vitare suscitant animi virtute, et ad meliora adducere, nec succumbere iis que perisique terribilia et formidolosa videntur, sed quasi fortem militem gravissimorum casuum sustinere incursum, conflictus subire, et quasi providam gubernatorem navem in tempestate regere, atque occurrente insurgentibus fluctibus magis vitare naufragium vitando undas, quam declinando. » Hæc illa. Quibus satis apparet sapientem virum non debere vitare pericula, sed illis occurrente superare.

Hinc Hebræi, teste Aldrovando in Asino, sapientis symbolum dant asinum, eo quod instar asini multa sapienter et fortiter perfere debeat. Merito Ammonius Alexandrinus, magno Origene et Porphyrio discipulis clarus, asinum his discipulum fertur adhibuisse: neque verecundatus Cleandrus appellationem hujusmodi, confidentissime respondit: « Asinus quidem sum, sed qui portare possum sarcinam Zenonis. » Debet igitur sapiens juxta hunc sensum omnia libentissima ferre; de suo enim filio Jacob dixit, Gen. xlix, 14: « Issaach asinus fortis; » Issaach autem premium et mercedem significat: hoc enim premium ac mercedis loco sapiens estimare debet, ut sit asinus fortis, nec laboribus defatigetur, sed incommoda omnia libens subeat.

6. QUIA CUM DISPOSITIONE INTUR BELLUM; ET ERIT V SALUS UBI MULTA CONSILIA SUNT. — Probat virum prudentem esse fortem, ex eo quod prudenti ejus dispositione et consiliis bella gerantur et conficiantur. Est argumentum ab exemplo, vel a specie ad genus.

Dispositio hic tripliciter accipi potest: primo, pro gubernatione, vel pro imperatore, qui exercitum gubernat et disponit; secundo, pro ordine et acie, qua exercitus apte congrueque disponitur; tertio, pro consiliis quibus bella instruuntur et disponuntur. Hebræum enim תבולות significat gubernationem, ordinem et consilia quibus navis a navarcho, et analogice exercitus ab imperatore, vel republica a principe aut magistratu gubernatur, disponitur, regitur. Sicut enim navarchus gubernat navim suo consilio, industria et experientia; sic et hinc tribus dux gubernat exercitum, et rex regnum.

Primo ergo, juxta primum significatum, sic exponas: Consilio atque arte imperatoris exercitus regitur, perinde ac navis clavo et gubernaculo. Nam sicut mirum est unum hominem converso clavo vastam navim arbitrio suo in omnem partem impellere: ita etiam mirum est unius imperatoris prudentia et arte integros exercitus

Ejus  
symbolum  
est  
asinus:  
cur?  
Ecclesi-  
pla.

Discu-  
tio  
in  
bella  
tripliciter

serceri atque regi. « Et erit salus ubi multa consilia, » *q. d.* Imperator, si saluum velit exercitum, multis prudentum et experientum militum ducumque utatur consiliis. Id enim faciendum esse docet Vegetius, lib. III. *De Re milit.* cap. IX et XXVI: « Quid fieri debeat, inquit, tractato cum multis; quid vero facturus tandem sis, cum paucissimis ac fidelissimis, vel potius ipse tecum. » Et Plutarchus in *Morcl.*: « Gubernator, inquit, optimos quaerit nautas, eosque sapienter in consilio adhibet: ita etiam princeps eos asciscat consiliarios, qui ad rempublicam administrandam maxime idonei sint. » Ita prae aliis fecit Severus Imperator, teste Lampridio in ejus Vita. Porro quantum valeat in bello dux prudens et rei bellicae peritus, suo exemplo docere Annibal, Scipio, Alexander, Julius Caesar; et e fidelibus David, Judas Machabeus, Constantinus, Theodosius, Carolus Magnus, qui sua prudentia et peritia orbem victoriosi et triumphis complevere. Hinc Auctor *Catena Graecorum* ex Septuaginta sic vertit, *bellum per gubernatorum prudentiam feliciter administratur; subsidium autem ex prudenti consilioque corde petendum est.*

*Secundo*, juxta secundum dispositionis significatum sensus est, quasi dicat: Bella gerenda sunt non tam militum numero, quam ordine et congrua dispositione. Pauci enim in acie rite dispositi superant multos, qui sine ordine tumultuarie depugnant. Pulchre id ex analogia fabricae domus ostendit Xenophon, lib. *De Dietis et factis Socratis*: « Bonum, inquit, est imperatori, ut aciem ordinare perquam docte sciat. Quemadmodum enim lapides, ligna et tegula inordinate quidem projecta ad nihil utilia sunt, eadem vero si recte sumum deorsumque ordinentur, domum fortem et nunquam ruituram componunt: idem de exercitu judicium est. Nam militum conferatissime phalanges, nisi in ordinem redigantur, ad nihil praestant: paucissimi autem bellatores, si rectum ordinem et dispositionem suscipiant, validissimi atque insuperabiles sunt. » Hinc concludit quod, sicut in domo, summa et ima debent esse firmissima et fortissima, media autem minus fortia, verbi gratia ex lateribus esse possunt: sic quoque in consilio primam aciem et ultimam debere esse fortissimam, in medio autem collocando « esse timidiores, ut a primis deantur exemplo, et a posterioribus v. impellantur in praelium. » Sapienter Maecinus apud Herodianum, lib. IV: « Arma, inquit, corripimus, et, ut mos est Romanis, ordines in acie servemus, quippe in acie barbarorum incompressa multitudo et tumultuaria, ipsa se impedit ac premet. » Hinc videmus paucos Christianos milites, bene dispositos, multa Turcarum agmina inordinate et tumultuarie irruentia sternere et profligare.

Denique Vegetius docet modum efficacem vincendi esse, si dux hostes invadat imparatos, nec det eis tempus aciem apte ordinandi. Idem

lib. III, cap. XVII et XXVII, docet non esse persecutandum hostem jam fugientem, si in persecutione periculum sit ne ordines turbentur: « Qui enim dispersis suis inconsulte sequitur, inquit, quam ipse acceperat hosti vult dare victoriam. » Id Christianis nuper accidit in Hungaria cum Turca depugnantibus, frustra suos, qui Turcas fugientes persequerantur confusis ordinibus, revocante Sigismundo principe Transylvanie; et Belgis apud Neoportum cum Hollandis confligentibus, qui victoriam adepti praesidenter sine ordine Hollandos persequentes, ab eis casu, eisdem victoriam tradidere.

*Tertio*, et maxime genuine, dispositio hic capitur pro consiliis et stratagematibus, quibus bella gubernanda et disponenda sunt ut victoriam pariant; haec enim proprie significat hebraicum *taabulot*. Unde Pagninus vertit, in consiliis factes tibi bellum; Cajelanus, in ingenis confector bellum; Septuaginta, cum gubernatione, id est cum ratione gubernandi, fit bellum; Chaldaeus, quoniam in gubernationis facies tibi bellum: salus autem erit in multitudine consilii. Minus apte Syrus, quoniam in protectione facies bellum; aptius Vatablus, quia industriis facies bellum, et salus in multitudine consiliatorum, *q. d.* Quia debes gerere bellum industria, quam dat sapientia, quae reddit hominem consultum et industrium.

Significat ergo primo, in bellis plus valere prudentiam et stratagemata quam copiam militum, aut eorum robur et vires; secundo, bellum egere magna accurataque gubernatione, magnaque ducum et gubernatorum consideratione, circumspectione et solertia; tertio, hostibus non temere, neque inconsulto, ait Auctor *Catena Graec.*, « obviam eundum esse, sed considerate maturaque adhibita deliberatione, sive id fiat animae viribus, sive quibuscumque aliis. » Hoc est quod ait Euripides in *Andrope*: « Viri prudentia ad bellum magnum momentum est: consilium enim sapienter initum multas manus vincit; imperitia cum multitudine deterius malum est. » Praedarius Plutarchus in lib. *Contra vires corporis*: « Quoniam tibi, inquit, tanta felicitas videtur viribus polle, ut ejus causa naturam existimes hominibus novocam, brutis autem parentem fuisse? at hominibus propria vis in animi ratione consistit, quae elephantes per silvas pedibus capit, frenat equos, subjugat boves, volucres deiecit arundinibus, et in profundo submersa rebus extrahit. Quis non Ulysses quam Cyclops esse mali ad bellum? » Plura haec de re dixi cap. XI, 14: « Ubi non est gubernator, populus corruet; salus autem, ubi multa consilia. » Quod erim ibi de populo et republica, hic de bello et exercitu dicitur. Et cap. XX, 18: « Cogitationes consiliorum elaborat, et gubernaculis tractanda sunt bella. »

« Et erit salus ubi multa consilia. » Salus hic quae libet accipitur: quamlibet enim pariant sana consilia. Quia tamen hic agitur de bello, proprie

salus exortus hic notatur, praesertim victoria. Unde Figurina vertit, consiliis enim bella geruntur, et victoria multitudine consiliatorum paratur.

*Mystico*, in tentationibus et bellis spiritualibus, quae geruntur contra diabolum, mundum et carnem, plus valet prudentia quam vires. Prudentia enim docet libidinem superandam esse non viribus illi resistendo, sed solertia ejus cogitationes et incentiva fugiendo: demons suggestiones vinci humilitate, si eas illico superiori vel viro prudenti delegas: mundum superari, si pomparum ejus inanitatem intuearis et consideres, hoc est videas et rideas: carnem domari, si ejus appetitibus brutalibus contradicas, eamque maceres jejuniis, chameuniis, id est humicationibus, ciliciis, casti, frigore, caeteraque vite austeritate. Unde S. Antonius dicitur habet discretionem esse omnium virtutum principem, utpote quae tentationes superet, quae fixo gradu intrepidum monachum perducit ad Deum; quae virtutes caeteras conservet liberas. « Omnium namque virtutum generatrix, custos moderatrixque discretio est, » ait Moses Abbas apud Cassianum, *Collat.* II, cap. IV, qui deinde pluribus exemplis id ipsum demonstrat. Vide Alvarez de Paz, tom. II, tract. *De victoria tentat.* lib. I, part. III, cap. XI, ubi decem imperitia et stulta militaria consilia recenset militi Christiano prudenti fugienda.

7. EXCELSA EST STILTO SAPIENTIA, IN PORTA NON APERTUS OS SUUM. — Pro *excelsa* hebraice est *רמח* *ramoth*, quod primo, *excelsa* significat; secundo, *cornu unicornis*, vel rhinocerotis: hic enim hebraice vocatur *רמח* *reem*, quia cornua ejus excelsa sunt, et contra venena efficacis; tertio, *carotia*: sic enim vertunt Pagninus, Vatablus, R. David et alii, *Job* cap. XXVIII, 19. R. Salomon hic censet *ramoth* esse gemmam maximi prelii. Denique Noster, *Ezech.* XXVII, 16, vertit *sericum*. Porro *ramoth*, id est excelsa, est pluralis numeri: et sic olim vocabantur templa et altaria Deo erecta in montibus et locis excelsis, ad quae hic alludit, *q. d.* Sapientia stulto videtur esse sacrosancta, et in excelsis templis abscondita, sibi inaccessa. Unde ad ejus portas non audeat accedere.

Rursus, pro *sapientia* hebraice est *חכמה* *chachmah*, id est *sapientia* in plurali: tunc ut significet esse quidem unam sapientiam, sed res multas complecti. Eadem de causa Deus vocatur *Elohim* et *Adonai* in plurali, quia ipse, licet unus sit gubernator et dominus, tamen omnes et reges et dominos transeunt, eosque eminenter in se complectitur: tunc quia variae sunt speciei, partes, leges et dictamina sapientiae.

Sensus ergo est, *q. d.* Sapientia practica, puta prudentia et virtus, stulto, id est imprudenti, qui stultum phantasmam et cupiditatem sequitur, videtur esse excelsa, ardua et quasi cognita et practicaque impossibilis, adeoque facilius sibi putat invenire aut comparare cornu unicornis, aut coralla, gemmasque pretiosissimas, quam sapientiam et vir-

lutem; coralla enim rara erant et in pretio. Unde Plinius, lib. XXXII, cap. II: « Quantae apud nos, inquit, Indici margaritis pretium est, tantum apud Indos in corallo. »

Ratio a priori est prima, quod nonnulli adeo ingenio sunt obtuso, depresso et hebeti, ut alta sapientiae dogmata non capiant. Tales multi sunt apud Indos, quin et apud Christianos in locis montanis et inaccessis, quae mysteria fidei, Deum, caelum ignorant, nec sermones de rebus salutis intelligunt, perinde ac si Hebraei vel peregrini forent.

*Secunda*, quod multi sunt inerti et pigri, ut nolint audiendi descendere, multo minus exsequendi ea quae salutis sunt, labore capessere.

*Tertia*, quod bonis terrenis et carnis voluptatibus sint immersi et demersi, quo fit ut ea quae spiritus sunt non capiant, nec ad caelestia et divina mentem manusque erigant.

*Quarta*, quod multi sunt superbi, ut aulati se demittere ad audiendam sapientiam: alii vero ex adverso sunt pusillanimes, qui nolunt asserere mentemque erigere ad sapientiae dogmata et praecepta. Ita S. Augustinus in *Psal.* LVIII: « Duplex, inquit, hominum genus est, qui ad sapientiam pervenire non possunt, superbi ac pusillanimes. Est ingratia sapientia erga superbos profunda (quia ex fastu nolunt ad eam se deprimere), erga pusillanimes excelsa, » quia ex vilitate animi nolunt ad eam se erigere.

*Quinta*, quae magis huic loco convenit, est quod insipientes adeo celsam et sublimem aestimant sapientiam, ut ad eam se aspirare posse desperent: putant enim sapientiam se alioem et in caelis positam, dicuntque cum Judaeis illud *Deut.* XXX, 12: « Quis nostrum valet ad caelum ascendere, ut deferat illud (mandatum Dei) ad nos, et audiamus atque opere compleamus? » Hinc Chaldaeus vertit, *murmurat stultus aduersus sapientiam*, quasi supra captum et vires suas sit, illaque ei praecipitur, quae captu et factu ipsi sit impossibilis. Hinc « stultus in porta non aperit os suum, » *q. d.* Non audebit inter viros sapientes et primores (quales sunt iudices qui olim iudicia exercebant in portis urbium) loqui vel hincere; sed, ut stultus et stupidus, prae inscitia et insipientia obmutescet et obstupescet, eritque velut noctua inter aves, velut asner inter leones, velut asinus inter leones.

Facile significat Salomon praeter sapientiam fructus jam assignatos, puta praeter opes et splendorem familiae, praeter fortitudinem et victoriam, sapientiam quoque affert dignitates, cathedras, officia; sapientes enim eliguntur in iudices, magistratos, rectores; ab hisce vero minus excluduntur insipientes. Unde Septuaginta vertunt, *sapientia et cogitatio bona (vel intelligentia recta) in portis sapientum competitur; non declinat ab ore (Complutenses, a lege) Domini, sed cogitavit in consensibus*, id est, ut Auctor *Catena Graecorum* vertit,

*in prudentem ceterum constituit, quid proponatur prudenter expendunt.* Hoc est, ut recte explicat noster Salazar: *In portis sapientium*, id est in senatu et subaelliis iudicium, seu magistratum, scientia et doctrina praestantium, sapientia ipsa praesidet, ac moderatur omnia, ejusque auxilio iudices in sententiis dicendis nec latum unguem discedunt ab ore Domini, hoc est a legibus et statutis, quas Dominus ore suo denuntiavit. In his vero ubi lax nihil auxit, sed iudicis arbitrio transigenda sunt, non temere iudicant; sed longa cogitatione iustitiae momenta librant, et sic deum sententias iustissimas pronuntiant.

Porro, ut intelligas quam excelsa sit haec spiritalis sapientia, audi septem ejus gradus quos recenset S. Augustinus, lib. *De Doctr. Christ.* cap. vii: «Timor Dei, pietas, dilectio Dei super omnia, consolatio Spiritus Sancti, desiderium rerum caelestium, mori seculo, ac tunc denum in septimi gradus fastigio est vera sapientia.» Haec S. Augustinus, qui deinde singulos hosce gradus sigillatim et fuse explicat. Denique excelsa est sapientia, si meras naturae vires spectes; has enim longo transcendit; eadem vero facilis et plena est, si vires gratiae, quam Deus cuique preparat, consideres; sapientia enim, id est virtus et sanctitas, gratiae Dei est connaturalis, ejusdemque cum ea rationis et ordinis; stulti autem meliuntur se viribus naturae, sapientes vero viribus gratiae; quare illis sapientia videtur excelsa et impossibilis, his vicina et facilis. Nam, ut ait Sextus Pythagoraeus, *Sent. 136*: «Semper juxta Deum est mens sapientis; sapientis mentem Deus inhabitat.» Et *Sent. 140*: «Sufficit ad beatitudinem agnitio Dei solius et imitatio.» Et *Sent. 10*: «Templum sanctum Deo est mens pii, et altare optimum est cor mundum et sine peccato.» Nam, ut ait Nazianzenus, *Lambico 18*: «Qui se Deo dat, Deum accipit; talis enim est natura dantis Dei.» Et alias: «Sapiens est speculum Deo limpidissimum; ut sapiens Deum, sapientis se animam sequitur Deus.» Sicut enim herba dieta hellebrotium, sive solisquium, semper soli se obvertit, ac vicissim sol hellebrotio: sic anima sapientis jugiter Deum respicit, et vicissim a Deo respicitur. «Sicut enim sol oculorum, ita cordis lumen est sapientia;» hoc autem lumen est Deus Deique aspectus, illustratio et gratia. Aurea est gnomē Seneca, *epist. 41*: «Sicut solis radii contingunt quidem terram, sed ibi sunt unde mittuntur: sic animus magnus et acer, et in hoc demissus ut propius divina nossemus, conversatur quidem nobiscum, sed haeret origini suae. Illic pendet, illud spectat ac nititur.» Brevius et divinius S. Paulus: «Nostra conversatio in caelis est.» *Phalp. iii, 20*. Vide illi dicta.

Facilis  
facilis  
vires:  
cur?

8. QUI COGITAT MALA FACERE, STULTUS VOCABITUR. — Pro stultus hebraice est מוֹכֵל בְּרֵלִי *baal mezinmot*, id est vir machinationum, vel dominus molitionum, qui scilicet excogitat artes, rationes ar-

gutas, technas et fraudes male agendi aliisque nocendi, inventor malorum, architectus et auctor scelerum, qui non ex infirmitate, sed ex proposito mala aliis inferre destinat, imo ea excogitat, quomodo Apostolus philosophos in Deum impio vocat *inventores malorum*, *Rom. 1, 30*. Cum enim pollerent ingenio et scientia seculari, his abusi sunt ad excogitandas nequicias, easque fictis rationibus defendendas, sicut nonnulli sodomianam et paderastiam nequiter defendunt. Noster vertit, *stultus*, scilicet practice, hoc est impius et sceleratus, scilicet eximie per antonomasiam; talis enim est qui machinatur et excogitat artes malignandi et nocendi, uti faciunt qui excogitant modos duplicandi et triplicandi usuras, novos contractus fraudulentos et injustos, novas artes circumveniendi emptores, novas exactiones, et tributa iniqua, etc.; atque advocati versuti, qui se licet excogitant mille subtilitates et argutias ad movendas lites etiam in re clara, sive ea sit facti, sive juris. Hebraeum enim בְּרֵלִי *baal* significat dominum, virum, habentem, possidentem, potentem, patronum, maritum. Talis enim est excogitator artium ad malefaciendum; hic enim eius quasi dominatur et imperat. Unde Chaldaeus vertit, *habens astutiam pessimam*; Syrus, *iniquus*; alii vertunt, *maritum vel conjugem malorum artium*. Sicut enim maritus ex uxore procreat proles, sic hic suo subtili et maligno ingenio ex malis artibus, quibus se quasi maritum deposuit totumque addixit, procreat mille nocendi modum, mille mala opera et scelera.

Hinc et Cajetanus vertit, *cogitantem ad faciendum malum, illum herum cogitationum malorum vocabant*, cui scilicet velut malitiae hero et domino male suae cogitationes et inventiones velut servi illico se sistunt, famulantur et obsequuntur; qui proinde instar diaboli in regno nequitiæ excellit, dominatur et praesidet. Cogitatio enim est velut imperator, qui in corde velut in throno residet: unde si bona est, imperat bona; si mala, imperat mala, ut docet S. Augustinus, *Praef. in Psalm. cxxviii*. Addit Cajetanus machinantem mala vocari *herum cogitationum*, quia cogitationes illi famulantur ad optatum successum, ut scilicet mala quae destinata reipsa opere perficiant. Ratio autem, inquit, quare cogitantes malum potius quam cogitantes bonum sunt votorum compotes, est multiplex. Nam et ipse cogitans prior est ad malum quam ad bonum, ac per hoc propensor et studiosior est ad malum, et multitudo ministrorum idonea ad malum in prompta magis est quam ad bonum; et bonum multa habet impedimenta quibus care malum, quia bonum consurgit ex causa integra, malum autem ex quolibet particulari defectu.

Igitur haec gnomē significat Salomon, ait Jansenius, venia quidem dignum esse eum qui ex infirmitate et ignorantia labitur et peccat; at eum qui studet mala facere, et cogitationes suas in hoc insumit, ita ut sit ex his de quibus dicit Propheta:

«Iniquitatem meditati sunt in cubili suo;» quique novas semper malefaciendi et nocendi rationes excogitat, infamiam magnum consequentur apud homines. Id enim significatur, cum dicitur ipsum vocandum sceleratum, vel, ut Noster vertit, *stultum*. Quamquam merito *stultus* vocandus sit talis, quod salutis suae nullam habeat rationem, nec timore iustitiae divini a malo proposito ac cogitatione malefaciendi avocetur, aut quia vanitas cogitationum ejus aliquando tandem innotescet. Cogitationes enim male, praesertim crebrae, destinatae, et aliis noxiae, animo celari nequeunt, quin erumpant in dicta et facta noxia quae animo machinantur: quare cum erumpunt, auctores eorum ab omnibus stulti, id est impii et scelerati, nominantur, infamantur et damnantur.

Porro, sicut scelerati tunc sunt ad machinandum et excogitandum mala, ut videantur esse quasi demones incarnati: sic vice versa eximie sancti tunc sunt, ut excogitent novos modos et rationes quibus magis placeant Deo, magisque ejus gloriam in animarum salute propagent, ut fecere S. Dominicus, S. Franciscus, S. Ignatius (cujus hoc erat dictum: «Ad majorem Dei gloriam»), S. Xaverius, etc. Sapientia enim, sanctitas et charitas insatiabilis est, crescitque instar ignis, ut quo major est, eo plura ambiat, et magis crescere satagit.

9. COGITATIO STULTI PECCATUM EST; ET ABOMINATIO HOMINUM DETRACTOR. — Hebraice, *cogitatio mala, vel machinatio stultitiae, peccatum est, et abominatio homini derisor*; Pagninus, *cogitatio mala hominis stulti peccatum est*; Vatablus, *facinus hominis stulti peccatum est, et irrisorem abominabantur homines*; Chaldaeus, *astutia stulti peccatum est, abominatio veri sapientis derisor*; Syrus, *improbis stulti peccatum est, et iniquus malitia rejel*.

Primo, R. Salomon sic exponit: *Cogitatio stulti, id est consilium stultum est peccatum, quia qui illud sequitur, peccati piaculo se obstringit.* Rursum cogitatio et actio stulti peccatum est, ait R. Levi, quia illam obit absque ulla deliberatione et consilio; idem facit derisor: omnis enim consultatio derisoris est invida, cum in ridiculis tantum rebus versetur absque ullo maturo providoque consilio; quare imprudenter agit committitque peccatum.

Secundo, Aben-Ezra hunc versum necit praecedenti, tanquam ejus det causam, q. d. Cogitans mala vocatur stultus, quia stulti cogitationes non nisi ad patrandum peccatum feruntur; quare qui illud patrare cogitat, stultus est et vocari debet.

Tertio, Cajetanus hunc versum pariter necit praecedenti, sed alio nexu, q. d. Populus laudat eum qui cogitat mala, eumque vocat *herum cogitationum*, quod et cogitationes ad felicem votorum suorum successum famulantur, ut quae cogitat reipsa adimpleat, ut dixi vers. praeced. At in hac sua opinione et laude graviter errat populus,

quia cogitationes stultorum, quales sunt qui destinant mala, sunt peccata, ideoque cooperio digna, non laude; qui et stultus qui eo devenit, ut sit derisor recteque facta irrideat, hic saepe populo est abominabilis et detestabilis. Verum hic sensus Vulgatae versionis aptari nequit, quae mala cogitantem ab hominibus vocari *stultum* asserit, ideoque iustitiae divini a malo proposito ac cogitatione malefaciendi avocetur, aut quia vanitas cogitationum ejus aliquando tandem innotescet.

Quarto, noster Salazar exponit, q. d. *Stultus, id est impius, adeo ad malum propus est, ut, cum operis externi copia non est, sola animi cogitatione et destinatione graviter delinquat*; pascit enim se cogitatione mala, cum se voluptate et re mala pascere nequit. Similiter iratus, qui alterum ledere reipsa nequit, gaudet eum ledere suis sannis et irrisionibus.

Quinto, Jansenius valde apposite explicat, q. d. *Stultitia, id est improbis, hominis assidue et cogitationes malas suggerit, ut non nisi peccare libeat, ac bene agentes et innotentes rideat, eisque detrahat.* Pergit Sapiens, inquit, avocare a stultitia. *Primum* quidem dicens quod omnis cogitatio quam stultitia homini suggerit, hoc est, omnis cogitatio stulti quatenus est stultus, est mala et peccatum, atque ad peccatum tendit, quod non manebit impunitum. *Secundo*, subjungens eum qui non tantum male cogitat, sed etiam irridet bene moentes et consentientes, hominibus esse abominabilem, ut de quo nulla sit spes. Idem recte dicitur et de detractore, qui, cum de omnibus male loquitur, nusquam bene audit, sed merito omnibus est ingratus; quamquam singulariter illud intelligi potest de detractore qui detrahit bene moentibus et doctis ipsum; sic enim idem erit detractor et irrisor. Significat ergo stultitiam fugiendam, ut ejus omnis cogitatio sit mala, quae si eo progrediatur, ut etiam ore irideat bene consentientes, ac alius detrahat, se abominabilem faciet omnibus hominibus.

Dixerat Salomon, vers. 8: «Qui cogitat mala facere, *baal mezinmot*, id est vir machinationum vocabitur;» nunc explicat quales sint haec ejus machinationes, atque non esse bonas, sed malas, esseque peccata. Unde pro cogitatio hebraice est מוֹכֵל זִמְמָה, id est machinatio stultitiae vel stulti, est peccatum. Significat ergo stultitiam, id est sceleratum, ita suis malis cogitationibus et machinationibus agi et rapti, ut eorum non tam dominus quam servus esse videatur, eo quod eas cohibere nequeat, sed instar equi effrenis eas explorare et peccatum perpetrare satagit, adeoque bene moentes et corripientes irrideat, eisque detrahat. Hoc enim inter sapientes et stultos est discrimen, quod utriusque licet malis cogitationibus pulsentur, sapientes tamen resistendo eas stultim elidunt, stulti vero consentiendo eis obsequuntur. Unde S. Chrysostomus, homil. 4 in Gen.: «Iusti, ait, primam quamque malam cogitationem stran-

gulant, improbi autem eandem excipiunt atque alunt. » Nota est *stragulant*; sicut enim proditor aut serpens, mox ut deprehenditur, strangulatur, ne aliquod post se semem noxium relinquat: sic mala cogitatio, illico ut sentitur, suffocanda est, ne aliquam post se turbationem et tentationem pestilentem relinquat. Turpi ergo quia eam non suffocant, sed alunt et indulgent, hinc cor et fauces eis pandunt, ut eas eloquantur, ac correpti corripientes irident, eisque detrahunt, quod apud homines infame est et abominabile.

Porro Septuaginta alio abeunt; vertunt enim, *indisciplinatus occurrit mors; moritur autem imprudens in peccato*. Est antithesis illius quod apud eosdem præcessit: « Sapientes a lege Domini non deflecent, » quasi dicant, ait Auctor *Catenæ Græcorum*: Sapientes, qui virtutum studio incumbunt, omni diligentia et contentione illis incumbunt, neque levi de causa ab eis defleant; at homines eclerati et pestilentes, qui peccatis et vitis obsoletate adherent, eademque in fixum firmumque habitum iam verterunt, usque ad ultimum vite halitum, hoc est, tantisper dum mors illos excipiat, peccare et mala agere non desunt, adeoque in peccatis suis exstinguuntur. Id videre est in hereticis, et similibus qui pravis suis sententiis, quas imberberunt, obstinate et mordicus adherent usque ad mortem, quasi possessi a spiritu erroris.

Moraliter, discite summam cogitationibus adhibendam esse curam, ut male arceantur, bene accerantur, ex bonis enim sequitur bona voluntas, bona sermone, bona operatio, ut ex malis mala. Huc faciunt sententiæ Patrum apud Antonium in *Melissa*, part. II, cap. LXXXVII: Cæmentis: « Non factorum abstinentia fidem justificat, sed cogitationum castitas et pura sinceritas; » Philonis: « Domus Dei, cogitatio sapientis, ac huius proprie vocatur Deus, qui universorum est dominus, quod in ea quasi in regia inambulet; » S. Basilii: « Primum beatissimum est, quod in corde nostro purum, quia radix est omnium corporis actionum cordis consilium. » Et alius: « Talis es qualia sæpe cogitas; » carnalis, si carnalia; celestis, si celestia; superbus, si superba; humilis, si humilia.

10. SI DESPERAVERIS LASSUS IN DIE ANGSTIÆ, INMIXTUR FORTITUDO TUA. — Aliqui Codices legunt *topus*; sed corrigendum cum Romanis, *lassus*; hebraice enim est, *si remissus fueris*, vel *remissum te feceris in die angustiae, angusta erit fortitudo tua*; Cajetanus, *si laxaveris animum in die angustiae, ut scilicet ex parte illi cedas et succumbas, angusta erit fortitudo tua*. Qui enim cepit succumbere, ait, non erit amplius in amplitudine fortitudinis suæ, sed eam dimittit et aretavit cedendo. Quod tam in temporalibus, quam in spiritualibus verum esse experimur. Vatablus, *si sis dejecto animo in die tribulationis, angusta est virtus tua*, id est non poteris ferre tribulationem;

Chaldaicus, *si remissus in die tribulationis, aretatur fortitudo tua*; Symmachus, *cessare quasi desperantem in hora tribulationis, tardi quasi ignevis est*; Aquila, *si tardus vel ignavus fuisti*; Theodotion, *si remissus fuisti*.

Syrus et Septuaginta Complutenses et alii nonnulli hunc versum neotum sequuntur. Syrus enim sic verit, *in die angustiae libera eos qui ad mortem duentur*. Unde R. Salomon, Allen-Ezra et Baynus: Si remissus, inquit, fueris in succurrendo proximo, qui in angustis est positus, tu pariter justo Dei iudicio deficiet a tua fortitudine, et ad similes angustias redigeris, quibus succumbes; lex enim talionis est: « Qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis. » Unde Maximus, *serm.* 45: « Nostræ, ait, beneficentiæ per omnes suas dimensiones divina exæquat beneficentia, » ut quam longa, larga et profunda fuerit tua beneficentia in egenos, tam longam, largam et profundam experiare vicissim Dei beneficentiam in te, « ut in proximis nostram beatitudinem et felicitatem veluti præludamus, » ait S. Augustinus, *serm.* 20 *De Temp.*, juxta illud *Psalm.* xxxv: « Tota die miseretur et commodat, et semper illius in benedictione erit. » Ex adverso de inimicoride ait S. Jacobus, cap. II, 13: « Judicium sine misericordia illi qui non fecerit misericordiam. »

Verum, alii passim hanc gnomen ut separatam, ample et generalitèr ut sonat, accipiunt: sed particulatim varie explicant, ita tamen ut omnes in unam generalem expositionem terminentur et coeant.

Primo ergo R. Levi sic explicat: Si remisse te gesseris in studio sapientiæ, sane tempora adverso vires tue imbelles erant et impares, ut huiusmodi calamitati possis obsistere: tum quia sapientia est, que prudentibus rationibus et consiliis animum roborat ad patientiam et constantiam in adversis; tum quia, ut ait R. Salomon, si remissus et deses fueris in sacra lege, Angeli qui sunt divine voluntatis ministri, haud vires tuas firmabant, sicut ab eis desertus perdes robur, fiesque debilis et infirmus ad resistendum tribulationi.

Secundo, Iansenius: Hebraea, ait, sic habent: *Si defeceris in die angustiae, angusta erit fortitudo tua, q. d.* Si cum adversum quid acciderit, animo defeceris per impatientiam, id ex eo provenit, quod fortitudo animi tui sit angusta et exigua, non autem ex eo quod adversitas sit intolerabilis vel insuperabilis, ut docet S. Chrysostomus, *hom.* 44 *ad Popul.* Ille sensus ægè artari potest Vulgate, que verit in futuro: « Munderit fortitudo tua. »

Tertio, alii cum Cajetano vertunt, *si laxaveris animum in die angustiae, angusta erit fortitudo tua*, sicutque explicant, *q. d.* Si animi vigorem laxaveris in die tribulationis vacando deliciis et solatiis carnalibus, fies enervis, delicatus et debilis

ad resistendum adversis: delicie enim laxando animum ejus rigorem et vires dissolvunt, itaque armatum exarant et inermem reddunt; austeritas vero eum stringit et roborat. Sic delicie Capuane fregerunt robur Annibalis et Penorum, antea invictum, ut a Romanis victus sit et prostratus: nimirum ubi rigor, ibi vigor; ubi voluptas, ibi laxitas et debilitas.

Id expertus est S. Franciscus, de quo S. Bonaventura, cap. v *Vita* ejus: « Experientia, ait, certa prædicat demones asperitate terri, deliciosis autem et mollibus vestibus ad tentationem forlitter animari. Jnde cum nocte quadam propter infirmitatem capitis, præter solitum cervical de pluma positum haberet, demon, in illud ingressus, ipsum usque ad horam matutinam inquietavit. »

Quarto, alii valde apposite censent Salomonem suadere ut in die tribulationis mens se roboret, omnes vires ad se evocando, ut iis stipata et munita quasi collectis copiis tribulationi resistat: sic enim dux evocat omnes copias, cum hostis ingruit, ut totis viribus ei repugnet. Quare Hebraea, *si remissus vel remissus fueris*, sic exponas, *q. d.* Si in tentatione remiseris solita pietatis et mortificationis exercitia, puta si dimiseris orationem, jejunium, penitentias, officia humilitatis et charitatis; minuetur tua fortitudo, ut vix tentationi resistere valeas.

Quinto, alii censent Salomonem hic suadere continuum laboris et pugnae exercitationem. Sicut enim milites robusti sunt quotidie arma tractando, laborando, pugnando; infirmi vero et inertes, si arma ponant, vacentque otio: sic pariter fidelis robustus fit, si assiduis laboribus et dimicationibus contra adversa se exerceat; debilis vero, si quieti vacet et ignavia.

Sexto, noster Interpres solerter et profunde pro hebreo, *si remissus fueris*, vel *si te*, id est animum tuum, remiseris, verit, *si desperaveris lassus*. Dat enim duplicem radicem et causam remissionis animi, de qua hic agitur. Prior est diffidentia et desperatio; secunda est lassitudo. Cum enim animus diffidit se posse ex angustia, que eum affligit, eluctari, aut posse eam superare et vincere, eo quod putat illam viribus suis esse superiorem; tunc remittit suum vigorem et robur sustinentem, fitque remissus, enervis et languidus. Rursus, cum angustia diutius durat, animus mollis in ea toleranda delassatur: unde remittit et laxat suam contentionem resistendi, ac lassus incipit ei cedere et succumbere. Igitur si cum animi vigor et robur consistit in spe eluctandi vel vincendi: sic animi languor, remissio, infirmitas et lapsus consistit in desperatione sustinentem vel victorie. Spes enim extendit, dilatat et roborat animum, proponendo ei præmium virtutis et triumphus; desperatio vero eum contrahit, arcet et infirmitat: id videre est in pugna militum, in obsidione urbium: quamdiu enim civis spe-

rant se posse eam sustinere, et hostem depellere, fortiter resistunt; cum vero de eo desperant, animis cadunt, cogitantque de deditione. Sensus ergo est, *q. d.* Si in die angustiae fractus fueris animo per desperationem, fortitudo animi tui fiet magis angusta, hoc est, per eam desperationem magis fies infirmus, ad evadendam incidentem angustiam. Ut hæc sententia monere velit, ut, cum premunt angustiae, animum non despondeamus, sed animi magnitudine adversa superare contendamus, juxta illud Poetae:

Tu ne cede malis, sed contra audentior ito.

Pusillanimitis ergo, et quasi desperans se ex tribulatione posse emergere, facit se debiliorem ad emergendum: victoria enim sita est in magnanimitate, quam parit spes vincendi; quare spes est radix patientiæ et fortitudinis. Valet autem hæc sententia ad erigendum animum, non tantum cum adversitatum externarum procella ingruunt, sed etiam cum conscientia angitur ob criminum admissorum gravitatem: tunc enim non deieciens animus, nec de Dei misericordia desperandum; sed per fiduciam in Dei misericordia erigenda mens, ne penitus pereat robur animi. Ita Lyranus, Hugo, Iansenius et Beda, quem audi: « Nihil exsecrabilius, ait, desperatione, quam qui habuerit, et generales huius vite labores, et, quod maxime necesse in fidei certamine, constantiam fortitudinis perdit. » Et S. Isidorus, lib. II *De Summo bono*, cap. XIV: « Perpetrare, inquit, flagitium aliquod mors animæ est, sed desperare est descendere ad infernum. » Ex quibus S. Thomas, II, II, *Quest.* XX, art. 3, docet desperationem esse maximum peccatum, non in se: nam majus peccatum est infidelitas et odium Dei; sed quia desperatio est causa omnium peccatorum: in hæc enim agit desperatum. Hoc autem intellige non tantum in eadem angustia, tentatione et tribulatione, sed et quavis alia postea obventura: qui enim semel in una tribulatione animum despondit, sternit viam, ut idem faciat in quavis alia; itaque vires imminuit ut succumbat. Ratio est, quod spes adagat acutique animum, itaque vires adauget, et tentationem pugnamque extenuat: vice versa desperatio animum hebetat et retundit, itaque vires imminuit, et tentationem pugnamque adauget.

Quocirca Psaltes tentationis et tribulationis hoc suggerit solum: « Virriter agite, et confortetur cor vestrum, omnes qui speratis in Domino, » *Psalm.* xxvi, vers. ult. Et S. Petrus, *epist.* I, cap. v, vers. 8: « Adversarius vester tanquam leo rugiens circuit, querens quem devoret, qui resistite fortibus in fide, » et consequenter fortes in spe; fortitudo enim fidei parit fortitudinem spei: qui enim viva fide credit Deum esse fidem in promissis, quibus voluntas est se his qui in se spem reponunt, sequæ in tribulatione invocant, robur ad vincendum daturum, utique illud ipsum

firmiter a Deo sperant, postulant, expectant et reipsa impetrant.

Hæc gnome experientia est testatissima, præsertim in lucta cum demone. Id expertus Noster S. Franciscus Xavierus in itinere Japonico, quod variis artibus demon, præcius future in ea mensis fidelium, impedire conabatur, scribit in quadam epistola se tunc reipsa didicisse in tali tentatione nihil magis timendum, quam diffidentiam: si enim quis fortis in spe divine opis consistat, illam sentiet, et demonis suggestiones machinationesque velut telas araneorum difflabit; sin in spe titubet et diffidat, sentiet demones acerrime contra se insurgere, ut vix repelli queant. Idem sensere et docuere præci Asceta in *Vitis Patrum*, lib. VI, libell. IV, num. 29. Senex quidam tentato dixit tentationes fortiter esse sustinendas, sicut Joseph easdem viriliter pertulit, et Deus glorificavit eum usque in finem: « Videamus, inquit, et Job, quod se usque in finem non relaxaverit Deum timens; unde eum nullus a spe Dei movere prævaluit. » Ibidem, lib. V, libell. V, num. 40: « Abbatica Sara, ait, mansit tredecim annis fortiter a fornicationibus demonum impugnata, et nunquam oravit ut recederet ab ea huiusmodi pugna; sed solum hoc dicebat: Domine, da mihi fortitudinem. » Et Num. 13, ait senex: « Sunt in sæculo Pancretarii, qui, cum nimis cæsi steterint et fortes apparuerint, coronas accipiunt. Aliquoties autem et unus a duobus occiditur; et confortatus plagis exstantes se vincit. Vidisti quantum virtutem per carnis exercitium acquisivit? Et tu sta, et confortare, et Dominus expugnat pro te inimicum. »

S. Ephrem, in *Vita S. Abraham Eremite*, scribit eum graviter et diu a demonibus tentatum, omnes ejus tentationes constanter contempisse, dicendo: « Anathema tibi et omni virtuti tue, pollutissime demon; gloria autem et honor Domino, soli sancto ac sapienti Deo, qui nobis dilectoribus suis te tradidit conculcandum, et idcirco versutias tuas subsannamus atque contemnimus. Agnosce ergo, infirmissime et infelicitissime demon, quia nos neque te, neque tuas pertimescunt phantasias. » Subdit deinde demones variis argumentis et machinis eum exagitasse, sed irrito conatu, adeo ut ne pavorem quidem illi inessent: « Magis autem, ait, præliando alacritatem in eo, et charitatem apud Deum maximam suscitabat; diligens namque Deum ex toto animo, et conversationem suam secundum voluntatem ejus instituit, affluenter divinam gratiam promeruit, et propterea non valebat diabolus ledere eum: perseveranter namque pulsaverat, ut ei thesauri divine gratie panderentur. » Quocirca eum magnam videret demonum turbam in se irruentem, fidens et alacer psallebat: « Circumdederunt me ut apes favum, et exarserunt sicut ignis in spinis, et in nomine Domini vindicabor in eis, » *Psalm. cxvii*. Vide S. Basilium in *Regulis*

*fusus disput.*, Regula 63; Cassianum, *Collat. IX*, cap. xxii, et *Collat. XXIV*, cap. xxv. Vide et que fuse de tentationum remediis dixi *Ecolt. II*, 1 et seqq.

Idem per umbram videre et a Salomone didicere philosophi, quorum hæc est sententia, viram fortem adversis roborari, suamque fortitudinem exacnere, uti gladius acuitur eote; adversa enim sunt eos fortitudinis. Ita Seneca, *epist. 24*: « Acrior, ait, est ad occupanda pericula virtus, quam crudelitas ad irroganda. » Et *epist. 72*: « Virtutem enim intelligo animosam et excelsum, quam incitat quiddam infestat. » Et *lib. De Gubern. mundi*: « Avida est periculi virtus, et quo tendat, non quid passura sit, cogitat. » Et *epist. 114*: « Fortitudo est munimentum humane imbecillitatis inexpugnabile; quod qui circumdedit sibi, securus in hac vite obsidione perdurat. » Illicilla: « Martet sine adversario virtus. Multum adiecit sibi virtus læcessita. » Cicero, *lib. III De Officiis*: « Est fortitudinis proprium et magnitudinis animi nihil extimescere, omnia humana despiciere; nihil quod homini accidere possit, intolerandum putare. » Et *lib. III De Finibus*: « Qui magno animo est atque forti, omnia que cadere in hominem possunt, despiciet, et pro nihilo putat. Atque iste vir altus et excellens magno animo, vere fortis, infra se omnia humana ducit. » Chrysippus dicebat dolere quidem sapientem, sed non cruciari, utpote ejus animus malo non cederet. Græci dixerunt fortitudinem esse animam sapientis. Plato, rogatus quomodo animatum esse oporteat circa res adversas, respondit: « Ita ut quis providendo caveat ne in eas incidat; quod si per imprudentiam in eas incidit, nihil curet. »

Virgilius:  
Tum pudor incendit vires, et conscia virtus.

Ovidius:  
Apparet virtus arguiturque m'is.

Lucanus:  
Crescit in adversis virtus.

Silius Italicus:  
Explorat adversa viros, perque aspera duro  
Nictur ad laudem virtus interrita divo.

Horatius:  
Fortisque adversis opponit pectora rebas.

Seneca Tragædus:  
Virtutis est domare que cuncti pavent  
Quemcumque fortem videris, miserum neque.

Plautus:  
Fortiter malum qui patitur, idem post patitur bonum.

Porro Septuaginta hic variant: nam pro eo quod vers. preced. dictum est: « Abominatio ho-

minum derisor, » vel *pestilens*, puta detractor, insidertur, *immunditia autem* (infamie et abominatōnis hominum) *viro pestilenti inquinabitur*. Deinde eodem tenore addunt Valicana: *In die mala et in die tribulationis quoadusque deficiat, q. d.* Derisor et detractor est odium Dei et hominum; quare incidit in tribulationem, in qua ab omnibus desertus velut abominabilis misere morietur et peribit. Auctor vero *Catenæ Græcæ*, hæc exponit de obstinatis, qui ad finem vite in peccatis persistunt, *q. d.* « In viro seclerato et pestilente peccatum in modum habitus jam duratum alleque infixum tantisper perstat, donec tandem in die judicii corrumpatur, mortique sempiternæ mancipetur. » Complutensibus autem et Regia *in munditia autem viro pestilenti inquinabitur* cum precedentibus neclunt; deinde interposito coloram ordiuntur sententiam: *In die mala et in die tribulationis quoadusque deficiat* (dies illa), *crus eos qui ducuntur ad mortem*: que lectio plana est, sed dissidens a disjunctione textus Hebræi et Latini Vulgati: hæc enim seclutus sit Syrus, ut dixi init o hujus versus.

II. ERG OES QUI DUCUNTUR AD MORTEM: ET QUI TRAHUNTUR AD INTERITUM, LIBERARE NE CESSES. — Hebræico, *libera eos qui capti sunt ad mortem, et mltantes ad interitum* (liberare) *si cesses*, id est ne cesses (!); si enim Hebræis sæpe servit negationi, valetque idem quod *ne* vel *non*. Pagninus legit per interrogacionem, *si cessabis?* *q. d.* Minime cessabis. Chaldecus, *redime eos qui capiuntur ad mortem, et qui ducuntur ad interfectionem* *prohibe*; Septuaginta, *et redimere eos qui interfiuntur ne parcas*, id est ne tardes, ne cuncteris. Loquitur de iis qui injuste ducuntur ad mortem: nam si juste, non convenit, imo non licet, eos liberare et justitiam impedire, uti docet D. Thomas, III part. *Quæst. LXVIII*, art. 40, ad 1: justitia enim fit ut ceteri terreantur, et metu similis supplicii a seclere abstant; unde illud: « Fiat justitia aut preat mundus. » Ratio est, quia charitas dicitur consulendum esse proximo in fame aliave necessitate constituto: summa autem necessitas est discrimen vite; quare illi succurrendum est ex lege charitatis. Id ergo significat hæc gnome, ut eos qui injuste ducuntur ad mortem liberemus, vel supplicando, vel consulendo, vel pecunia redimendo, vel etiam vi armisque eripiendo, si id fieri possit. Sic Ruben et Judas liberarunt Joseph a morte quam fratres ei minabantur, *Genes. xxxvii*, 21 et 26; et Daniel liberavit Susannam a calumnia et morte, *Daniel. xiii*.

Ita S. Ambrosius in *Psalm. cxviii*, serm. 8: « Eripe, inquit, eum qui ducitur ad mortem, hoc est, eripe eum intercessione, eripe gratia tu sacerdos, aut tu, imperator, eripe subscriptione indulgentiæ, et solvis peccata tua, eruisi te a vinculis;

(1) Alii, *vitam retineas*, conibeas a morte. Non male.

vinculis enim peccatorum suorum constringitur. »

Rursus S. Ambrosius, lib. I *Offic. ca. XXVII* et habetur 23, *Quæst. III*, cap. vii, docet hanc liberationem innocentes esse actum vere fortitudinis: « Non in inferenda, acqut, sed in depellenda injuria lex virtutis est; qui enim non repellit a socio injuriam, si potest, tam est in vitio quam ille qui facit. Unde S. Moyses hinc prius orsus est tentamenta imbecillis fortitudinis repellere. Nam cum vidisset Hebræum ab Ægyptio injuriam accipientem, defendit ita, ut Ægyptium prosterneret, atque in arena absconderet. Salomon quoque ait: Eripe eum qui ducitur ad mortem. » Ibidem Anastasius et Damascus Papa: « Qui potest, inquit, obviare et perturbare perversos, et non facit, nihil est aliud quam favere impietati eorum. Nec caret scrupulo societas occulte, qui manifesto facinori desinit obviare. »

Porro, si charitas jubet hominem eripi a morte corporali, multo magis a spiritali et æterna: quare viri religiosi, sacerdotes, imo quivis fideles, eum quem vident peccatum mortale animo destinare, aut illud jam perpetrasse, et periculum esse ne in eo moriatur et damnetur, putent insorare auribus suis: « Erue eos qui ducuntur ad mortem, » imo ad gehennam. Unde Beda: « Qui potest, inquit, accipi mystice. Erue eos qui ab hæreticis decipiuntur, rectam fidem predicando; libera, honorum operum exempla monstrando, eos qui a male viventibus Catholicis trahuntur ad interitum: sed et si quos in certamine persecutionis lapsos vel lapsuros aspexeris, sollicita hos exhortatione ad vitam restaurare satage. Si quos fame perituros, si quos algore videris, illis dato victu et vestitu recrea. »

Sic et Cassianus, *Collat. II*, cap. xiii, hanc gnomem applicat tentatis: hi enim ducuntur a demone ad mortem gratie, quos proinde leniter tractandos, consolandos et animandos docet exemplo ejusdam, qui dure arguens tentatum, mox eodem tentatione pulsatus, eidem pene succubuit.

Porro solet Deus hoc peccatum talione punire, ut qui alios a morte liberare nolit, cum posset, idem periculum incurrat, nec inveniat qui eum liberet. Exemplum memorabile est apud Joannem Moschum in *Prælo spiriti*, cap. clxxvii. Abbas Pœmen inquit Abbat Agathonico se a feris devorandum; causum addidit: « In provincia nostra, inquit, cum essem (erant autem ambo Galatæ), pastor ovium eram, et contempsi transirentem peregrinum, et a canibus comestus est; cum enim illum salvare possem, non feci, sed dimisi eum, et a canibus disceptus est; scioque quia et ego ita mori debeo. Quod et factum est: post tres enim annos a bestiis, ut dixerat, et ipse disceptus est. »

Similia plura et mira sunt in *Vita S. Ephrem*, que breviter recensui *Genes. xlii*, 21.

12. SI DIXERIS: VIRES NON SUPPETUNT; QUI INSPECTOR EST CORDIS, IPSE INTELLIGIT, ET SERVATOREM ANIMÆ TUE NIHIL FALLIT, REDDETQUE HOMINI JUXTA OPERA SUA. — Hebraice, *si dixeris: Ecce non novimus hunc (vel hoc), nonne librans corda ipse intelliget, et custodiens animam tuam ipse cognosceat?* Septuaginta, *si autem dixeris: Nescio hunc, scito quantum Dominus omnium corda nascit, et qui figuravit spiritum omnibus, ipse novit omnia, qui reddit unicuique secundum opera ejus; Aquila, nonne ponderans corda ipse intelligit? Lucifer, et qui figuravit spiritum omnibus illis. Noster pro non novimus hoc, vertit, vires non suppetunt, quia qui non novit modum liberandi innocentem a morte, huic vires non suppetunt ad eum liberandum. Unde Syrus vertit, *si dixeris: Nescio (eum liberare, id est non possum), scito Deum cogitationes mentis tue intraspicere, et tui servatorem scire, quod forte possis eum liberare* (1).*

Jam primo, aliqui sic exponunt, *q. d.* Si vere et non simulate dixeris, ad eripiendum neci proximum vires te deficere, ne propterea deficiat animus, sed bonam voluntatem habeto, quia Deus, qui corda hominum penitus callet, bonam cujusque voluntatem probat et boni consulit, quoties operis facultas deest. Itaque illud *juxta opera sua* perinde est ac *juxta facultatem suam, q. d.* Deus non operum quantitatem, sed facultatem pendit; et licet opera absint, voluntatem solum premiis compensat.

Secundo et genuine, *q. d.* Si dixeris: Vires non suppetunt ad liberandum innocentem a morte, vide ne hæc sit calva excusatio, quam prætexas tuæ negligentiae vel torpidæ voluntati, ut eum nolis molestias liberandi subire, dicas tibi vires liberandi non suppetere; quia Deus qui inspector est secretorum cordis, ejusque fundum perspicit, quisque servator est animæ tuæ, id est, qui animam tuam uti creavit, ita assidue conservat, ne in eum nihil, ex quo illum per creationem eduxit, relabatur, ac proinde intima animæ tuæ, utpote a se create et conservate, pervidet, ut eum fallere eique faciem facere nequeas: hinc, inquam, videt an hæc tua excusatio sit vera, an a te conficta, ideoque tibi ac cæteris reddet meritum premium vel supplicium, non juxta tua dicta et pretextus, sed juxta opera tua; ut, si innocentem a morte liberet, ipse vicissim te liberet a morte presentis et æternæ: sin eum liberare nolis, falsoque dicas te non posse, sinat te pari modo tibi in periculum mortis intrusque, nec invenire qui te liberet: cujus rei exempla paulo

(1) Hebræa vertit, *quod si dixeris: Ecce non novimus hunc* (Vulgatus vertit hoc, scilicet non novimus, id est, non possumus. Cf. Jerem. iv, 22), *nonne qui ponderat corda, et intelligit id quod facis, quam vana sit ista excusatio? — Et qui observat animam tuam, ipse cognosceat pretextus tui vanitatem, et rependet homini, absque et tibi, secundum opus suum. Cæterum, si tertium quoque et quantum membrum interrogative accipias, non displicet.*

ante recitavit; hanc enim talionem tua crudelitas, tuæ omnia charitatis jurâ violat, meretur.

Nota Deum vocari servatorem animæ, primo, quia eam conservat; secundo, servatorem, id est observatorem, quia observat omnia hominum cogitata et facta; tertio, quod eam custodiat et præservet a multis malis, ut hoc titulo et hujus beneficii commemoratione magis excitet ad vicissim præservandum alios a morte cæterisque malis.

Porro Septuaginta et cæteri qui vertunt, *si dixeris: Non novimus hunc, etc.*, dupliciter exponi possunt. Primo, *q. d.* Non novimus an hic supplicium mortis commertus sit an non, ac proinde eum liberare non audeamus. Secundo, *q. d.* Si dixeris: Hic qui ducitur ad mortem, nullo amicitia vel cognationis fœdere mihi conjunctus est, sed externus et ignotus; externus ergo qui illum norunt, eum liberandum relinquunt: si, inquam, id dixeris, scito hanc esse calvam excusationem, quia hic, licet tibi sit ignotus, Deo tamen est notus et charus, qui ejus liberandi curam tibi quasi proximo demandavit; quare Dei, qui tibi animam et vitam inspiravit, et assidue conservat hæc lege, ut tu eandem proximo conserves, offensam et indignationem incurres, *q. d.* Noli tui notus est. Nam a Deo, qui tibi tot nominibus notus esse debet, probe agnosceatur: etenim lex amicitia hæc est, ut amicorum etiam familiares et notos amplectamur. Subdit: « Qui reddit unicuique secundum opera sua. » Deo, inquam, hæc gratia reddenda est, qui operibus nostris paria refert, et ad eundem modum nobiscum agit, quo nos ipsi eum proximis nostris.

Paulo aliter Septuaginta explicat Auctor *Catene Græcæ, q. d.* Omnes homines mutuo se noscunt, cum unius sint nature et figure. Si, inquit, dixeris: Non novi talem; redarguet te Deus mendacii, evadesque duorum criminum reus, cædis nimirum unius sint originis, non possunt se mutuo non agnoscere, cum unius quoque speciei animalia bruta se invicem agnoscant et juvent.

43 et 44. COMEDE, FILII MI, MEL, QUIA BONUM EST, ET FAVUM DULCISSIMUM GUTTURI Tuo: SIC ET DOCTRINA SAPIENTIÆ ANIMÆ TUE, QUAM CUM INVENIERIS, HABEBIS IN NOVISSIMIS SPEM, ET SPES TUA NON PERIBIT. — Septuaginta, *comede, fili, mel; bonus enim faveus, ut dulcescat guttur tuum: sic sentiet sapientiam in animo tuo; si enim inveneris, erit bonus obitus tuus, et spes te non deseret; Chaldræus, sic sapiens estis in animo tuo; quod si invenisti, primis venient novissima meliora, et spes tua non consumetur; Hebræa et Syrus, non succidetur* (2).

Sensus est, *q. d.* Sicut esus mellis et favi bonus

(2) Vers. 44. Rosenmüllerus, sic, talem scio sapientiam esse animo tuo. Maurer, sic, eandem cupiditatem appetit comediensque mel dulcem, discit sapientiam animo tuo, que quam dulce mel est palato tuo, tam dulcis futura est tuo animo; si invenieris, consequetur eam fueris.

et salutaris est stomacho tolique corpori, æque ne suavis palato, dulcisque gutturi: sic pariter appetentia salutaris est animæ, æque ac dulcis menti: atque in eo mel superat, quod mel veterescens acceat, et in acrem vertatur; sapientia vero quo magis veterescit, eo magis dulcescit. Huc alludens Isaias, cap. vii, 15, de Christo ait: « Butyrum et mel comedet, ut sciat reprobare malum et eligere bonum. » Vide ibi dicta. Et sponsa, *Cant. v, 1: Comedi, inquit, favum eum melle meo.* »

Nota: Mel symbolum est sapientiæ veræ et prætiæ, que homines facit virtute præditos, et ad cælum deducit; que proinde est ipsa prudentia, sanctitas et charitas: idque ob multas utriusque analogias.

Prima est, quod mel e cælo depluat, sitque quasi manna cælestis. Unde Plinius, lib. XI, cap. xii, de melle loquens: « Sive, inquit, ille cæli sit sudor, sive siderum saliva. » Et cap. xiv, illud vocat: « divinum neetar; » unde Virgilius, I Georg.: «

Aeris mellis cælestis dona.

Idem, lib. IV:

Alia purissima mella  
Stipant, et liquido distendant uctare cellas.

Rursum Galenus, lib. VII *De Simplic. medic. facult.*, cap. x, assertit saccharum esse mel: « Saccharum, inquit, quod ex India atque Arabia Felici convehitur, in calamis, ut aiunt, concrevit, et ipsum mellis est species. » Idem docet Plinius, lib. XII, cap. viii, et Dioscorides, lib. II, cap. cv. Alii tamen, uti nostri Conimbricenses, verius censent contrarium, scilicet mel ex rore concrecere, saccharum vero ex succo cannarum gigni. Sic pariter sapientia vera desursum est, ideoque Christus de cælo descendit, ut eam in terras deferret, hominesque doceret, *Baruch iii, 38.*

Audi mellis causas et generationem ex Varrone, Aristotele et Plinio physice enarrantes nostros Conimbricenses, tract. VII *in Meteora*, cap. ix. Quando una cum vapore illo tenui ex quo ros generatur, efferuntur, potissimum subluccanis temporibus, partes quadam terre subtiles, ex varia ejusmodi partium cum humido tenui commixtione, si humidum aqueum non multum dissolvatur, gignitur succus prædulcis, qui herbis, foliis, roseolis et terre solo excipitur, atque hic mel vocatur. Hujusmodi liquore sub prima aurora folia arborum ro cida inveniuntur; eodem perunctas vestes et concretum capillum sentiunt aliquando, qui noctu sub dio fuisse; eundemque apes uterculis congestum in alvearia convehunt, nec ex alio succo earum mel constat, ut docet Aristoteles, lib. V *De Hist. animal.* cap. xxii. Itaque favos eas construere ait e floribus, ceram ex

erit tibi eventus seu finis optatus, et spes tua non delebitur.

arborum lacryma effingere, mella ex rore aeris colligere. Ac quod mel ipse non faciat, sed in defectum exportet, duplici argumento concludit. Primum, quia uno aut altero die cellas melle repletas inveniunt apiarum. Item, quia in autumno mel sibi detractum non reparant, cum tamen illo etiam tempore flores suppetant. Ad sublatam magna ex parte cibo, vel ad inopiam redactæ repperent certe, quæ vigent solertia et providentia, munus conficiendi mellis, si id conficeret e floribus. Nonnulli tamen, quos refert Seneca *epist. 84*, arbitrati sunt apes proprietate quadam sibi ingenita, et quasi fermento collectum rorem in saporum illura mutare; sed amplectenda est sententia Aristotelis, quam tuetur etiam Plinius loco citato.

Secunda, mel conficitur, vel potius colligitur ab apibus, quia castæ sunt et virgines; unde et mel a puris conficit et tractari debere docet Plinius, Columella, Varro et alii. Hinc Pindarus in *Pythiis* apes « sacras Cereris ministra » appellavit; alii, « Nymphas sacrificiorum præsidet. » Sic pariter sapientia amat, imo facile castos et virgines. Addit Plutarchus in *Conjugal. præceptis*: « Apes eos male excipiunt, qui recentes a muliebri copula superveniunt; sed mulieres que veneri operam dederunt, acris invadunt, quique vel vinum vel unguenta oleant: » sic sapientes et sancti oderunt impuros et incestos, et subinde odorem eorum intolerabilem sentiunt, uti sentiebant S. Catharina Senensis.

Tertia, mel conficitur ab apibus pacificis, et mira concordia in suo alveari collaborantibus et mellificantibus: sic pariter sapientia pacifica est, amat concordiam, fugit discordiam. Quocirca Christianis in baptismo olim dabatur lac et mel. « Inde suscepti lactis et mellis concordiam prægestamus, » ait Tertullianus, et ex eo S. Hieronymus, *Contra Luciferian.*; et Nazianzenus, *orat. 17*: « Christiana charitas, ait, et animorum consociatio incredibilis ab ipsis religiosis canubus suscipienda est, iis præsertim qui serio Christum volunt consecrari. » Huc facit quod scribit S. Isidorus, lib. XII *Orig.* cap. viii: « Apes, ait, dicte, vel quod se pedibus invicem alligent, vel quod sine pedibus nascantur; nam postea et pedes et penas acquirunt; » quasi epis sit *ænos*, id est *erpes*, hoc est pedibus carens; primum enim *alpha* est privativum, significans sine vel carens. Sic pariter sapiens in terra sit *ænos*, et mentis penis evolet in cælum ad Deum, ut ex floribus paradisi mel divinæ sapientiæ colligat.

Quarta, optimum mel conficitur ab apibus parvis. Audi Columellam, lib. IX *De Rustica*, cap. iii: « Aristoteles, ejusque auctoritatem sequens Virgilius, maxime probat apes parvas, oblongas, leves, nitidas, ardentis aures, et paribus lita corpora guttis, moribus etiam placidis; nam quanto grandior apes atque etiam rotundior, tanto pejor. Ita vera sapientia optime discitur et docetur a



humilibus et mansuetis, juxta illud Christi: « Confiteor tibi, Pater, Domine caeli et terrae, quia abscondisti haec a sapientibus et prudentibus (saeculi), puta superbis philosophis), et revelasti ea parvulis. » *Matth. XI, 25.*

*Quinta*, mel est succus dulcissimus, subtilissimus et saluberrimus, ait Plinius, qui proinde omnibus gratus est, omnesque cibos condit, dulcorat et sapidos efficit: sic et sapientia omnibus recta ratione utentibus grata est et suavis, omnesque res, licet tristes et adversas, dulcorat, et leves sapidasque efficit. » Mel, ait Varro, lib. III *De Re rustica*, cap. XVI, dulcissimum quid est, et diis et hominibus est acceptum; favus enim venit in altaria, et mel ad principia convivii, et in secundam mensam administratur. »

*Sexta*, mel, omnibus se immiscens, omnium tamen saporis se suamque dulcedinem accommodat: in vino enim habet dulcedinem vinosam, in aceto acetosam, in carne carneam, in farina farream, etc.: sic pariter sapientia et sanctitas omnibus rebus, temporibus, personis se attemptat; quare alia est sapientia juvenum, alia senum, alia Sacerdotum, alia Religiosorum, alia virorum, alia feminarum, alia Praelatorum, alia Principum, etc.; in juvenibus enim est juvenilis et alacris, in senibus senilis et gravis, in Sacerdotibus sacerdotalis, in Religiosis religiosa, in Regibus regia, etc.

*Septima*, mel est beneficium, quia saluberrimum plurimisque morbis medetur, quos recenset Plinius, lib. XI, cap. XIV, et Dioscorides, lib. II, cap. CI: « Medicamentum, ait Plinius, non mella gignantur, oculis, ulceribus internisque visceribus dona caelestia. » Et mox: « Non alia suavitatis visque mortalium malis a morte vocandis, quam divini nectaris. » Id est mellis. Et fasius, lib. XIII, cap. XXIV: « Aculeos, ait, et omnia corpori extrahit, tubera discutit, dura concoquit, dolores nervorum mulcet, ulceraque jam desperantia cicatrice includit. Mellis quidem ipsius natura tatis est, ut putrescere corpora non sinat, juvendo capote atque non aspero, alia quam salis natura: faulibus, tonsillis, angine omnibusque oris desiderii utilissimum, arescentibus in febribus lingue: jam vero peripneumonias, pleuriticis decoctum; item vulneribus a serpente percussis, et contra venena fungorum. »

Idem docet mel et mulsum, quod ex melle et aqua conficitur, facere sanos et longaevo: « Multi, ait, sanctam longam mulsi tantum natritu toleraverunt, naque alio ullo cibo, celebri Polionis Romuli exemplo. Confesimum annum excedentem eum D. Augustus hospes interrogavit quam ratione maxime vigorem illum animi corporisque custodisset; at ille respondit: Intus mulso, foris oleo Varro regium cognominatum curavit, quoniam mulso curo-

cap. VIII, Pythagoricos plurimum melle usos tradit. Neque tantum calidi panis sattu Democritus vitam dies aliquot in amicorum obsequium produxisset fortis, verum et vapore mellis nobis admoto. Omnino autem ferunt quibus mellis usus frequentior fuerit, vitam diutius producere; contra vero qui cibis acidis delectentur, brevioris esse vite. Sane Cyrinus populos, qui scilicet Corsicam insulam incolabant, longaevo vixisse tradit Athenaeus, quod assidue mellis uterentur cibo. Nam et Diophanes, qui de re rustica libros composuit, longaevo evadere dicit, qui mellis esitatione delectati fuerint. Praestat vero P. senecta ipsa plurimum pane et melle pasci; eque enim solum, ut is asserit, vivacitatem adjuvat, sed et sensus omnes sanos et integros custodit. Sic pariter sapientia est saluberrima omnesque animae, et sepe corporis, morbos persanat, ac facit longaevo, imo aeternos.

*Octava*, mel sincerum est, purum et minime fucatum, ideoque flavum et odoriferum; unde illud Virgilio: « Fragrantia mella thymo reddent. » Sic pariter sincera et candida est sapientia, omnique fuci et simulationis experta. Has oculo conditiones eodem ordine quo jam recensui, sapientiae attribuit S. Jacobus, cap. III, 17: « Quae autem desursum est sapientia, ait, primum quidem puritas est, deinde pacifica, modesta, quidamque bonis consentiens, plena misericordia et fructibus bonis, non judicans, sine simulatione. » Vide ibi diela. « Apis, ait Varro, *De Re rustica*, cap. XVI, minime malefica, quod nullius opus vellens facit deterius: neque ignava, ut non ei qui ejus opus cometur disturbare, resistat. » Et mox cum apus vocasset *Musarum volucres*: « Neque ipse, ait, sunt inficientes (otiosus, inertes), nec non oederunt inertes; itaque insectantes a se eiciunt fucos. »

*Nonna*, apes nulla re magis consternantur et in fugam vertuntur quam fumo supposito; sic sapientia odit ostentationem fumumque vanae gloriae, ac iactabundos ac gloriosos fugit. Hinc saepe Scriptura melli comparat sapientiam, ut *Psal. CXVII, 103*: « Quam dulcia faucibus meis eloquia tua! super mel ori meo. » Et *Psal. CXVIII, a* iudicia Dei dicuntur esse a dulciora super mel et favum. « *Dehora* quoque prophetissa, *Judic. IV, 4*, hebraice apis interpretatur, ut ait Adamantius, puta Origenes. Et omnes Prophetae, ait Pierius, *hieroglyph. 26*, cap. XIV, sub apis nomine comprehenduntur earumque vivi ea sunt oracula, quae litteris mandaverit. Atque hoc est bonum illud mel, quod comessio jubetur. Quicumque enim oracula ea divina meditatione complexitur, scriptisque vatium nostrorum sermonibus diluit et recreatur, is mandatum illud divinum exequitur, quod preceptum est: « Comede mel, fili, bonumque id esse reipsum protinus experitur. Quod autem de Christo assertore nostro predictum est: « Mel comedet, » mel hic Adamantius nostra de Virtute colloquia significare proficitur. Quoties-

umque enim de voluptatibus, de domanda neguitia, de justitia, de prudentia, ex animo disserimus, sermonis istiusmodi suavitate libentissime pascitur Deus, hosque liquores assidue sibiundis inquit; cui, si nequitiae, si pusillanimitatis, si scelerum et stultitiae amarulenta pocula propinaverimus, gustum ut offensum refugit, et ut fel odiosum aversatur.

*Decima*, aq. es magno labore, molimine et industria texunt favos et mella: sic magno labore, diligentia et industria paranda est sapientia. Sed cogitent sapientes illud Pindaricum: « Olympios victores vite reliquum agere in terra melliflua, » puta in caelis, ubi felicitas est et copia bonorum omnium. Sicut enim Christus « favos post fella gustavit, » ut ait Tertullianus, sic et eodem Christiani ejus assecleae gustabant.

*Undecima*, mel optimum legitur ex thymo similibusque herbis odoratis. Unde optimum mel est Hyblaem, ita dictum ab Hybla urbe et monte Siciliæ, qui thymo odorato abundat, ex quo apes paste optimum mel conficiunt. « E fico, ait Varro, lib. II *De Re rustica*, cap. XVI, mel insuave, e cytho bonum, e thymo optimum. » Ita sapientia colligitur ex sententiis praestantibus Patrum, Doctorum et praesertim Auctorum sacrae Scripturae. Horum enim sapientiae et sanctitatis fama oculis et mentibus legentium vel audientium suavissimum doctrine et pietatis sensum odoremque aspirat. Audi Dioscoridem, lib. II, cap. CI: « Primum locum obtinet mel, quod Atticae regionis est, praecipue ex Hymetto, mox Cycladibus insulis, et Sicilia cognomine Hyblaem. Magis probatur dulcissimum, et acre odoratum, subflavum, nec humectum, grave et minime fluxum, quod ob seque lentitiam non facile abrupitur, tractumque resiliit in digitos. Mel abstergendi vim habet, ora venarum aperit, humores evocat, quae ratione in sordida ulcera sianusque commodissima infunditur. » Sic pariter magis probatur sapientia, quae *quiescentis*, id est dulcedinem habet non fatum et belicam, sed cum acrimonia mixtam et acridine exactam, quaeque odorem suum longe lateque sparizat, ac gravis est et solida, ut humores viliorum e mente evocet et abstergat.

*Duodecima*, mel, si purum sumatur, stomachum inflat; at cum aliis commixtum pituitam siccatur, venter purgat, nutrit, calcfacit, et stomachum ad conchendas cibos roborat, ut docent medici et Hippocrates, lib. II *De Diata*: parimodo sapientia sola inflat; at charitate et virtutibus mixta, frigidam pituitam, id est phlegmaticam lentamque soordiam siccatur et acuit, animi sorde expurgat, nutrit spiritum, eumque calore divino accendit, ac mentem ad quaevis adversa digerenda confirmat, juxta illud Nazianzeni: « Patientia est decoctio molestiarum. » Patientia autem est sapientia, aut magna sapientiae pars.

Rursum, mel vulneribus infusum medetur, corruptiōni resistit, adeo ut etiam cadavera inte-

gra servet ne putrescant. Hinc olim Egyptii corpora defunctorum melle condiebant, itaque servabant incorrupta in plures annos. Simili modo sapientia omnibus animi doloribus, meroribus et passionibus medetur, corruptiōni consensientiae resistit, ac corpus hoc quod quasi cadaver circumferimus, ne gula, luxuria atque vitio putrescat, conservat, atque tandem corpe ipsum corruptibile quoque in resurrectione facit incorruptum, immortale et gloriosum.

ET FAVUM DULCISSIMUM GUTTURI TRO. — Hebraice, et favum dulcem super palatum tuum. Favus proprie est apum domus, et cellulæ, ita dictus a fovendo, quod in his sobolem fovant, juxta illud Virgilio, *IV Georg.*:

Prima favis ponunt fundamina, deinde tenaces  
Suspendunt ceras.

Rursum, favi continent mel, ideoque melliti non raro toti cum melle comeduntur. Unde Plinius: « Buccellam panis dedit et favum mellis, » hoc est frustum operis apiani melle plenum. Sic Christus post resurrectionem favum mellis ab Apostolis exhibitum comedit, *Luce XXIV, 42.*

Igitur favus mellis significat hic sapientia mellitam esse et dulcissimam instar favi: prius quia vera sapientia est caelestis et divina, ideoque suavissimum anime cibum; mentis enim cibum est tum veritas, praesertim caelestis et divina. Unde S. Augustinus, lib. I *Contra Academ.* cap. III, docet felicitatem consistere in investigatione veritatis; quid enim anima fortius desiderat quam veritatem? Tum puritas, charitas, passionum vacuitas, conscientiae pax et sanctitas quam offert sapientia. « Mel, ait S. Augustinus in *Psal. LXXX*, sapientia est, primatam dulcedinis tenens in escis cordis. »

*Secundo*, quia sapientia sapientibus suis rationibus, consiliis, considerationibus, condit et dulcorat omnia, quantumvis aspera et adversa, quae sapienti in hac vita quotidie occurrunt. Ita Beda: « Palet, ait, facillime quare doctrina sapientiae melli comparetur, quia nimirum sicut illud cibis, ita haec doctrina caeteris dulcedinem praestat. »

*Tertio*, quia Deus sapientiae auctor cum ea miscet consolationes caelestes, quae mentibus sapientium, id est sanctorum, crebro infundit, quae omne mel suavitate superant, juxta illud S. Bernardi: « Jesus meus mel in ore, melos in aure, jubilus in corde. » Has expertus noster B. Xaverius clamabat: « Salis est, Domine, satis est; non enim capit cor terrenum tantam consolationum caelestium affluentiam. Aut ergo eas aufer, aut transfer me ad te in paradysum, ubi dilatato corde hauriam mare gaudiorum tuorum, quod electis tuis ab aeterno preparasti. » Et *Psaltes, Psal. XXX, 20*: « Quam magna multitudo dulcedinis tuae, Domine, quam abscondisti timentibus te! » Et: « Inebriabuntur ab ubertate domus tuae, et torrente voluptatis tuae potabis eos, » *Psal. XXXV, 9.*

Symbolice Beda per mel accipit sensum litteralem S. Scripture; per favum, allegoricum: « Hoc, ait, inter utrinque significatiam distat, quia mel, quod in promptu est ad comedendum, morale littere supercilia insinuat; favus autem, in quo mel de cere exprimitur, allegoricam locutionem figurate denuntiat, ut subdecto littera velamine suavitas sensus spiritualis aliquanto cum labore vel mora percipiatur. » Hanc favi atque mellis differentiam hausit ex Augustino in Ps. cxviii, ad illa verba: *Quam dulcia faucibus meis verba tua, super mel et favum ori meo!* Sic enim ait, « Mellis est similis aperta doctrina sapientiae; favo vero, quae abstrusioribus sacramentis, tanquam de cellis cereis ore disserentis velut mandentis exprimitur. » Item Pseudo-Augustinus, serm. 14 *De Verbis Domini*, qui est Eradii Presbyteri: « Quando possumus de divinis operibus quae leguntur intellectum alienius mystice significationis excerpere, quasi de abstrusis favorum cellis mella producimus. » Vice versa Auctor *Catena Graecorum* per favum accipit sensum litteralem, per mel allegoriam; haec enim in sensu litterali eum mel in favo includitur. Per mel, ait, designat allegoriam, per favum autem historiam; nam in illa veluti in cellula quadam sublimior quidam sensus absconditus latet; per guttur vero vegetabiles animae vires. Is mel comedit, qui ex divinis Litteris usum et adjuvamentum accipit; qui autem ex rebus ex quibus sancti Prophetae et Apostoli hauserunt, doctrinam haurit, ille comedit favum. Et quidem mel comedere cujusvis volentis est; verum mellis favum comedere, id solius puri mundicie pectoris est. Sensus porro vel gustus sapientiae aliud nihil sunt, quam ipsamet sapientie dogmata et decreta.

Rursus, noster Alvarez de Paz, lib. IV *De Dignitate perfectionis*, part. III, cap. xxviii, per mel et favum accipit sancta virtutum exempla. Vita patrum nostrorum, ait, est mel, quia ejus memoria suavissima est, et sapor sive imitatio dulcissima. Ille nobis in mensa Religionis apponitur, dum mens nostra exemplis perfectorum eruditur, et montis Praelatorum accenditur, et lectione regularum ad eorum sequelam et imitationem invitatur. Comedamus hoc mel, quia revera bonum est, et nostro cordi saluterum, quia dulcissimum est, et palato considerationis suavissimum. Comedamus, inquam, illud, et vitam patrum nostrorum sequamur, quae in hora mortis dabit nobis certam salutis spem, quae nequaquam non decipiet, sed in possessionem illius rei quam speramus deducet.

QUAM CUM INVENERIS, HABEBIS IN NOVISSIMIS SPERM, ET SPES TUA NON PERIBIT. — Alludit ad convivium, in quibus novissimo loco inferuntur et comeduntur bellaria mellea, ut placeant mellitae et favi, ac simul solebant olim in fine mensurarum eas condire sapientibus colloquiis et dissertationibus, ut dixi Eccli. cap. xxxii, 4. Rursus alludit ad mel, quod

velustate acescit, q. d. Mei etate dulcorem perdit, vertitque in acorem; at sapientia semper suam suavitatem retinet, imo quo anosior, eo dulcius efficitur. Nam ut alia taceam, illa in novissimis, puta in senio et morte, dat certam spem adipiscendae felicitatis; haec autem spe nil dulcius, nil jucundius animae accidere potest. Unde Septuaginta vertunt, *quod si mel istud inveneris, finis (vel obitus) tuus bonus erit, neque spes tua te fallat.*

Duas alias appositae expositiones suggerit noster Salazar. Prior est: Mel utique vitam servat, adeo ut plures mellis auxilio ad multam senectutem vegeti admodum ac robusti pervenerint. Ergo Salomon ait: « Quam cum inveneris, habebis in novissimis spem, » id est, ad canos usque pervenies, non quidem infirmus et imbecillus, sed spe roboratus ac confirmatus. Unde ex Hebraeis nonnulli sic vertunt, *habebis in senecta spem.* Posterior: Mel quidem atque mellita, ut modo praenotabam, sub finem convivii exhiberi solebant. Ergo Salomon his verbis suadet ne studium sapientiae unquam intermitteret, sed hoc etiam in senectute tanquam mel in convivii clausula adhibeat. Quid inde? « Et habebis in novissimis, » aut « in senecta spem; » vel, ut Chaldaeus transtulit, *primis venient novissima meliora*, id est, quemadmodum in convivio dulcia et salubria magis ferocula sub finem inferuntur: ita etiam doctrina atque sapientia in senectute colenda est; sic enim fiet ut ea vite tuae clausula suavior sit atque sanior, plena videlicet futurorum bonorum spe.

13 et 16. NE INSIDIERIS, ET QUERAS IMPIETATEM IN DOMO JUSTI, NEQUE VASTES REQUIEM SEPTIS. SEPTIS ENIM CADET JUSTUS, ET RESURGAT; IMPII AUTEM CORRUENT IN MALUM. — Noster legit *רשת רשעו*, id est *impietatem*; jam alii punctis legunt *רשת רשעו*, id est *est impietate*; unde vertunt, *ne insidieris, o impietate, habitaculo justis, neque vastes (Pagninus, rapas; Cajetanus, depraveris) accubitum vel cubile ejus: justus enim, etsi septies cadat, resurgit tamen; impius autem in malum corrumpit; Chaldaeus, ne insidieris, impietate, habitaculo justis, neque proicias domum habitationis ejus; Syrus, neque depricaris (4).*

Justi casus est duplex: prior in p-nom vel calamitatem, in culpam posterior; unde duplex hic oriatur sensus.

Prior de malo poenae, q. d. *Ne insidieris, o impietate, domui justis, neque vastes ejus cubile*, ut rapas ejus uxorem vel filios, aut accubitum, id est quietem, ut turbes ejus pacem, quia Deus eum iustitiae: etsi enim sinat eum septies, id est septies, in aliquas calamitates labi, tamen facit ut ex iis

(4) In Hebr. est, *ne insidieris, o impietate* (Maurer, improbus, scilicet cristiana, id est, more improbi) habitaculo justis; *ne depraves cubile, mansionem ejus*. Nam etsi septies, saepe cadat justus in varias calamitates, ex omnibus tamen surgit, Deo enim liberante. Cf. Ps. xxiv, 18. *At improbi corrumpunt in malo vel uno, ex eo nunquam emergunt.* Volgaris de peccato intellexit *רשת*; sed usquam aut raro Hebraeis *רשת* est peccare.

illico fortior resurgat, uti contigit S. Job. « Impii autem corrumpunt in malum » prout, ut in eo jacent et maneat sine spe resurgendi et emergendi. Ita Vatablus: Justus, inquit, frequenter discrimini obijcit, et evadit periculum, juxta illud *Psalm.* xxxiii: « Multae tribulationes iustorum, et de omnibus his liberabit eos Dominus. » Impii vero primo quoque periculo solent corrui. Sic et Isidorus Clarius, Jansenius et Salazar, quin et S. Augustinus, lib. XI *De Civitate*, cap. xxxi: « Septenarius numerus, inquit, pro universo saepe ponitur, sicut scriptum est: Septies cadet justus, et resurgit; quotiescumque ceciderit, non peribit. Quod non de iniquitatibus, sed de tribulationibus ad humilitatem perducentibus intelligi voluit. » Hoc est quod dicitur *Job* v, 19: « In sex tribulationibus liberabit te, et in septima non tanget te malum. »

Praeclare Nazianzenus, *orat.* 27: « Est, ait, quaedam in fabulis arbor, quae cum ceciderit viret, et adversus ferrum certat, ac si de re nova novo more loquendum est, morte vivit, et sectione pullulat, atque cum absumitur crescit. Habetis fabulam, jure suo quidvis libere confingentem. Mihi vero ejusmodi quiddam plane esse vir philosophus videtur; florat enim inter cruciatus, ac vita molestias virtutis segetem existimat, atque in adversis gessit et gloriatur; sic nimirum se comparans, ut neque ob dextrae justitiae arma, nec ob sinistra fluctat, sed in diversis rebus idem semper sui quae similis permaneat, atque adeo probatur tanquam aurum in fornace reperitur. » Et infra invictum et insuperabilem justum animum describens: « Nihil, ait, philosophia fortius est, nihil inexpugnabilius; omnia prius cedent, quam ut manus det philosophus, etc. Ut in summa dicam, duo haec arripit et superari nequeunt, Deus et Angelus; tertium est philosophus, in materia materiae expertus, in corpore incircumscriptus, in terra caelestis, in passionibus impatibilis, omnibus rebus vincit se facile cedens praeterquam animi magnitudine, et eo ipso quod vinci se patitur, eos qui superiores sibi esse videntur, devincens. »

Huic expositioni favet textus Hebraeus. Vulgata, etsi dissimulare videatur, tamen eo quoque revocari potest, si sic exponas: *Ne insidieris justo licet afflicto et tribulato, ut eum ad impietatem pertrahere salagas, neque turbes conscientiae ejus pacem et tranquillitatem*; quia, etsi septies, id est septies in tribulationes cadat, tamen iis animo non dicitur, ut a justitia vel latum unguem dimoveatur, sed in «a constans et immobilis consistit, ideoque haec sua constantia omnes tribulationes dispellit, ac velut adamans ietius malleorum eludit et respuit, imo ex iis generosior, animosior et letitior resurgit, uti contigit tribus pueris in fornace Babylonica, *Daniel*. iii. Hunc sensum innuunt Septuaginta, dum vertunt, *noli applicare impium ad pascua iustorum* (S. Hieronymus

in *Mich.*, in *tabernaculum*; S. Cyrillus, lib. III *Testim.*, in *habitationem iustorum*: scilicet legit *pascua*, id est *habitationem*, pro *pascua*, id est *pascua*; utrumque significat Hebraeus *רשת* neve: Aquila et Theodotion, in *decore justis*, neque *decepiaris pascua ventris*: *septies enim cadet justus et resurgit, at impius affirmabitur in malis*. Porro Auctor *Catena Graecorum* et Cassianus, *Collat.* XIV, cap. xvii, sic Septuaginta explent, q. d. *Pascua justis sunt sermones secretiores de virtute et perfectione; hi non sunt applicandi, id est explicandi impiis, ne margaritas projiciamus ante porcos.*

Mystice, requies vel cubile justis vocatur conscientiae mentisque tranquillitas: in hac enim suaviter quasi in lecto requiescit, haec proinde velat hic turbari.

Secundo, plane et simpliciter juxta Vulgatum versionem haec accipias de casu justis in culpam, q. d. *Noli insidieris justo, ut satagas per eum iniam in ejus domo aliquam gravem impietatem reperire, itaque turbare ejus requiem et pacem: quia justus, qui scilicet justitiae constanter adheret, omnem impietatem procul a se repellit; etsi enim in leves et veniales aliquas culpas septies, id est saepius, cadat, tamen haec justitiam ei non adimunt, nec impietatem impingunt, atque ex his mox per penitentiam resurgit. Impii autem in peccata mortalia corrumpunt, ex quibus viribus suis resurgere nequeunt, nisi peculiari Dei gratia praeveniantur, et ad penitentiam erigantur.*

Rursus ea iterant, iisque se velut porci luto involvunt et quasi sepeliunt; quare difficilis est ut ex iis ad gratiam quam a morte ad vitam resurgant. Et S. Gregorius, lib. VI in I *Reg.* cap. xv: « De iustorum casu scriptum est: Septies in die cadit justus et resurgit. Iustorum certe casus quodam modo status eorum est, quia aliquando permittuntur cadere, ut semper valeant fortius stare; permittuntur ut in malis corrumpant, ne summa virtutum dona per elationem perdant. Ibi profecto, etsi verba Domini quandoque non implent, a Domino longius non recedunt, quia ad tempus relinquuntur, ut in aeternum teneantur, et modico desipiunt, sed postmodum respiciunt. »

Nota et casus quodam modo status eorum est: quia justus ex casu illico resurgens magis in statu gratiae se obfirmat. Unde in iustorum lapsu impietate illud S. Chrysostomi, homil. 12 in I *ad Cor.*: « Peccatum, si ad animam tuam divertit, hospes sit, non incola; » quia justus illico peccatum expellunt, et ad statum gratiae redeunt, ut non tam occidisse, quam modicum se inclinasse videntur; mox enim statim penitentem et respiciunt, etiam si lapsus fuerit graviter et lethalis, qualis fuit S. Petri negantis Christum, et Davidis dum occidit Uriam et Bethsabae corrupti, qui ad primam Nathan vocem et correptionem exclamavit: « Peccavi. »

Justus ergo cadens est sicut arbor per procelam prostrata, quae ideoque profundiores in terra